

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Nataša Pelko

Evidenca gentrifikacije

Diplomska naloga

Ljubljana, 2013

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Nataša Pelko

Mentor: izredni prof. dr. Klement Podnar

Evidenca gentrifikacije

Diplomska naloga

Ljubljana, 2013

Evidenca gentrifikacije

Značilnost mest - predvsem velikih mest razvitih držav od druge polovice prejšnjega stoletja dalje - je množično širjenje poslovnih stavb in obenem rekonstruiranje (vele)mestnih bivalnih četrti postindustrijskih predelov mestnega središča, kar posledično pomeni ponovni razvoj in oživljanje mestnih središč. Vzpostavlja se nov način življenja, katerega nosilec je na novo oblikovani (postindustrijski) urbani srednji razred. Iz teh »novo« oblikovanih prostorov so ali izseljeni ali getoizirani prvotni prebivalci, večinoma pripadniki delavskega razreda. Gentrifikacija je dvojen proces: ponovna oživitev in razvoj mesta ter oblikovanje novega srednjega razreda na eni strani in na drugi strani periferizacija delavskega razreda ali revnejšega prebivalstva. Na presečišču teh dveh prostorov se odpira nov prostor, prostor razrednega konflikta. Študija primerov četrti SoHo v New Yorku ter Tabor in rdeče hiše v Ljubljani je pokazala učinke in posledice gentrikacije. Prihodnost gentrikacije se zarisuje v turistifikaciji: t.i. izkustvenem kreativnem turizmu, kombinaciji gentrificirane podobe četrti in potrošniških priložnosti v povezavi s prebivalci četrti in njihovim vsakodnevnim življenjem, in/ali (družbeni) manhattanizaciji: širitvi korporativnih aktivnosti v mestnem središču, ki jih spremlja oblikovanje dohodkovno višjih stanovanjskih sosesk, prevsem pa proces re-stratifikacije. Prav ugotovitev, da gentrifikacija, ki je v osnovi konflikt, katerega uspeh in socialna neenakost vodita v zamenjavo ene populacije z drugo, potrjuje smiselnost teze, da je dostojna soseska pravica in ne privilegij nekaterih.

Ključne besede: gentrifikacija, novi srednji razred, turistifikacija, (družbena) manhattanizacija.

Gentrification Records

Cities - especially large cities in developed countries of the second half of the last century - are characterised by massive expansion of commercial buildings and simultaneous reconstruction of (large)urban residential quarters in post-industrial areas of the city centres, resulting in renewed development and revitalization of urban centres. A new way of life is being established, based on the newly formed (post-industrial) urban middle class. Original inhabitants, mostly members of the working class, are either evicted from these 'newly' designed spaces or subject to ghettoisation. Gentrification is a twofold process: revival and re-development of the city and the birth of a new middle class on one hand face peripheralization of the working class and the poor on the other. At the intersection of these two spaces a new space is being formed, a space of class struggle. Case studies of SoHo (New York), Tabor (Ljubljana) and Red house (Ljubljana) have shown the effects and consequences of gentrification. The future of gentrification can be seen in touristification: in the so-called experiential and creative tourism, in a gentrified image of a district, combined with consumers' opportunities and connected to local residents and their everyday life, and/or (social) manhattanization: expansion of corporate activity in the city centre, accompanied by formation of upper middle class neighbourhoods and, mostly, the process of re-stratification. Finding that successful gentrification, which is basically a conflict of social inequality, brings about the result of one population being replaced by another, confirms the plausibility of our thesis, namely that residing in a decent neighbourhood is a right and not a privilege for a chosen few.

Key words: gentrification, new middle class, touristification, (social) manhattanization.

Kazalo

Kazalo.....	4
1. Uvod.....	5
2. Teoretski okvir	7
2.1. Suburbanizacija mest.....	7
2.2. Gentrifikacija ali rekonstrukcija urbanega središča	10
2.2.1 Gentrifikacija v najožjem pomenu	15
2.2.2 Gentrifikacija v širšem pomenu	17
2.3. Novi srednji razred	17
2.4. Sklep.....	21
3. Študija primerov: SoHo, Tabor in rdeča hiša.....	22
3.1. Metodologija	22
3.2. Študija primera: SoHo.....	22
3.3. Študija primera: Tabor	24
3.3.1 Metelkova.....	25
3.3.2 Rog	27
3.4. Študija primera: rdeča hiša.....	28
3.5. Sklepi študije primerov: SoHo, Tabor in rdeča hiša	32
4. Prihodnost gentrifikacije: turistifikacija in/ali (družbena) manhattanizacija	36
4.1. Turistifikacija	36
4.2. (Družbena) manhattanizacija.....	38
5. Sklep.....	41
6 Literatura	43
Priloge: Intervjuji s stanovalci Gestrinove 5	46
Priloga A: Intervju z Olgo Musar.....	46
Priloga B: Intervju z Drago Potočnjak	52
Priloga C: Intervju z Gregom Repovžem.....	56
Priloga Č: Intervju s Tilmom Mejačem.....	58
Priloga D: Intervju z Igorjem Hočevarjem.....	59

1. Uvod

Svetovno znani nizozemski arhitekt Rem Koolhaas pravi, da je mesto ujetnik mestnega središča, tega »prisilnega jopiča identitete.« (Koolhaas 1999, 8) Identiteta se centralizira; področje, ki ga zaznamuje center, postaja vedno širše, njegova moč in avtoriteta se manjšata. Del koncentričnega načrtovanja je vztrajanje pri središču kot jedru vrednosti, smislu in izviru vsega pomena. (Koolhaas 1999) Za Koolhaasa (1999) je to dvojno destruktivno: vedno večja odvisnost je začela predstavljati nevzdržen pritisk in središče je potrebno nenehno vzdrževati – modernizirati. Ta prostor mora biti hkrati najstarejši in najnovejši, statičen in dinamičen. Gradnja obvozo, podzemnih predorov, spreminjanje stanovanj v urade, skladišč v stanovanja, zapuščenih cerkva v nočne lokale, odpiranje nakupovalnih središč – spreminjanje zasebnega v »javni prostor«, ustvarjanje con za pešce, novih parkov, obnavljanje zgodovinske povprečnosti; vse to je po Koolhaasu (1999) povzročilo brezobzirno uničenje avtentičnosti mesta.

Vendar navkljub Koolhaasovi (1999) črnogledosti mestna središča danes dobivajo nove in času, v katerem živimo, primerne vsebine. Priča smo vedno večji in nenehni koncentraciji finančnih in korporativnih storitvenih funkcij v velikih mestih visoko razvitih držav, kar posledično prinaša strateški razvoj in nadalje ponovni razvoj mestnih središč. Vzpostavlja se nov način življenja kot nasprotje urbane decentralizacije, pa tudi novi procesi oživljanja mestnega središča. Z enim od teh procesov se ukvarja tudi ta diplomska naloga: z gentrifikacijo (Rebernik 2004; Bibič 2003; Featherstone 1998; Smith 1996; Lash 1993) in, kot posledica te, z nastankom novega srednjega razreda. (Bulc 2004; Featherstone 1998; Lash 1993)

Gentrifikacija (Rebernik 2004) v svojem prvotnem pomenu označuje procese konverzije, revalorizacije in obnove stanovanjskih in opuščenih industrijskih območij. Je urbani in globalni proces, ki mesto spreminja in oživlja, naseljuje z novimi prebivalci (novi srednji razred), a istočasno revnejše prebivalce izseljuje in potiska na obrobje. (Bibič 2003) Proces, ki se ga umešča v današnji čas, v čas po postmodernizmu, ki ga živimo. Še več, gentrifikacija se, po mnenju drugih avtorjev (Bulc 2004; Bibič 2003; Smith 1996; Lash 1993), ki jih v nalogi predstavim, dobesedno prilepi nanj.

Diplomska naloga je vsebinsko razdeljena na dva dela. V prvem delu je postavljen teoretski okvir naloge skupaj s predstavitevijo procesa prostorske in gospodarske preobrazbe mest in urbanih območij, od petdesetih let prejšnjega stoletja do danes, in z njimi povezanimi procesi deindustrializacije in tercializacije. To nas bo pripeljalo do nosilnega pojma te diplomske naloge: gentrifikacije. V razčlenitvi pojma gentrifikacije bomo preko avtorjev, kot je Lash (1993), predstavili gentrifikacijo kot pozitiven proces, preko avtorjev, kot sta Bibič (2003) in Smith (1996), pa kot prostor razrednega konflikta in se osredotočili na oblikovanje novega (postindustrijskega) srednjega razreda, ki je nastal (tudi) kot posledica sprememb v procesu spreminjanja mest oziroma terzicilizacije. (Rebernik 2004) V drugem delu diplomske naloge bomo skozi primere gentrificiranih četrti SoHo v New Yorku in Tabor v Ljubljani ter na primeru rdeče hiše, prav tako v Ljubljani, sledili procesu gentrifikacije in se vprašali, ali se gentrifikacija predvsem kot družbeni proces, ko nazadnje opravi z razrednim konfliktom, spreobrne v turistifikacijo in/ali manhattanizacijo. Prav tu se konča preverjanje postavljene predpostavke, ki se glasi:

Gentrifikacija je dvojen proces, ki ustvarja prostor za ponovni razvoj dela mesta, a tudi prostor, ki izključuje outsiderje. Na presečišču teh dveh prostorov se odpira nov prostor, prostor razrednega konflikta. Ali lahko gentrifikacija, ki je v osnovi konflikt, na dolgi rok privede do tega, da je dostojna sošeska pravica in ne privilegij nekaterih.

Diplomska naloga se zaključi s poglobljenim premislekom, v katerem se sprašujem, ali je gentrifikacija proces našega časa in ali jo bo »povozil čas«, ter s sklepom.

2. Teoretski okvir

V Evropi se koncentracija prebivalstva kaže v fenomenu »modre banane«. (Koolhaas 1999) Geografi so tako poimenovali urbanizirano ozvezdje, ki ga je moč videti na satelitskih fotografijah. V tej obliki in barvi v krožnem loku sega od Manchestra do Padske nižine. Ker je tako svetel, je viden ponoči. Ta pojav ne govori samo o nad-koncentraciji prebivalstva v mestih, ampak tudi o širitvi urbanega tkiva oziroma o tem, da mesta rastejo skupaj s svojimi primestji. (Koolhaas 1999) Sprožil ga je proces industrializacije, ki se je začel pred več kot stotimi leti in povzročil selitev prebivalstva iz podeželja v mesta ter začetek urbane rasti – urbanizacije. Mesta se seveda niso širila, rasla in se preoblikovala samo prostorsko in gospodarsko, temveč tudi v smislu kulturnih pomenov. (Featherstone 1998)

2.1. Suburbanizacija mest

Rebernik (2004) pravi, da gospodarsko preobrazbo mest in urbanih območij od srede prejšnjega stoletja, pogojujeta deindustrializacija in terciarizacija, spremlja pa ju obraten proces prostorske preobrazbe urbanih območij, ki gre v smeri dekoncentracije in decentralizacije. Prihaja do razseljevanja prebivalstva in delovnih mest iz osrednjega dela mesta na mestno obrobje. Za ta proces se je v strokovni literaturi uveljavil izraz suburbanizacija. (Rebernik 2004) Gre za proces populacijske dekoncentracije, kjer se demografsko gibanje kaže kot premik iz območij z večjo koncentracije proti tistim z manjšo. Lahko pa suburbanizacijo pojasnimo tudi kot urbanizacijo neposredne okolice mesta, kot preobrazbo mestnega obrobja pod vplivom mesta in kot rezultat širjenja predmestij, pa tudi kot proces rasti mest (s predmestji) v metropolitanska središča. (Smith 1996)

V Sloveniji je v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja opazen trend, v skladu s katerim je začelo število prebivalstva v mestih upadati. (Rebernik 2004) Govoriti začnemo o procesu suburbanizacije. Najhitreje je število prebivalstva naraščalo v suburbaniziranih obmestnih naseljih v okolici večjih mest. Razvoj linijskega javnega prometa je sicer omogočil nastanek prvih predmestij angleških in ameriških mest

(Rebernik 2004), a tudi slovenskih. Do takrat je bilo zaznati samo prvotno suburbanizacijo v obliki selitve srednjega in višjega sloja iz mest na mestno obrobje v iskanju višje kvalitete bivanja. S pojavom avta je suburbanizacija dosegla svoj višek. (Rebernik 2004) Suburbanizacija je zajela tudi delovna mesta: ko se iz mest na mestno obrobje preseli industrija (deindustrializacija mest), se po uspešnem nastanku prvih trgovskih središč postopoma iz mestnega središča selijo tudi številne storitve. (Rebernik 2004) V naslednji fazi – konec sedemdesetih let prejšnjega stoletja – se decentralizirajo tudi posamezne poslovne storitve, ki so bile včasih strogo v mestnem središču, t.i. *front offices* pa ostanejo v centru. Proces decentralizacije se zaključi z oblikovanjem velikih poslovnih središč na mestnem obrobju, s celotnim spektrom specializiranih poslovnih, trgovskih, finančnih, izobraževalnih, raziskovalnih, kulturnih, storitvenih, razvedrilnih in drugih dejavnosti. Gre za prava mesta, ki jih odlikujejo dobra dostopnost, nižji stroški in prostorska koncentracija dejavnosti. Zanje se uveljavlja poimenovanje robna mesta – *edge cities*. (Rebernik 2004)

Barbara Verlič Christensen (1999) sicer meni, da je socializem v Sloveniji od poznih šestdesetih let prejšnjega stoletja proizvedel pod-urbanizacijo (*under-urbanization*). Val naseljevanja v mestih in število prebivalcev v njih po prodoru industrializacije se je umiril in ni naraščal v skladu z »mestnimi« zaposlitvami, opazimo lahko velik razkorak v razmerju med zaposlenimi v sekundarni in terciarni dejavnosti v mestih in številom prebivalcev v mestih. Prebivalci kljub zaposlitvam v mestih ostajajo na podeželju in v manjših naseljih. Razlog za to Verlič Christensenova (1999) sicer vidi v nižjih stroških industrijskega razvoja in ohranjanju nekaterih tradicionalnih virov za preživetje in razvoj, a razlog je mogoče iskati tudi v značilni slovenski navezanosti na zemljo in prostorski oz. bivanjski nemobilnosti.

Samo središče mesta je območje, ki je bilo od nekdaj zelo zanimivo za trgovsko dejavnost. Če kot primer vzamemo mesto Ljubljana, vidimo, da so se začele konec 20. stoletja dogajati nekatere spremembe v središču mesta. Zaradi uvajanja tržne ekonomije, kasneje tudi denacionalizacije, so v centru najemnine zrasle in predvsem mali trgovci so bili soočeni s hitrim naraščanjem stroškov, ki so jih težko pokrivali. Posledici sta bili propadanje mnogih tradicionalnih trgovin in obrti v centru mesta in selitev malih trgovcev in obrtnikov iz središča na območja, kjer najemnine niso tako visoke, kar časovno sovпада z nastajanjem prvih nakupovalnih površin na obrobju mesta. (Uršič 2003)

Uršič (2003) opiše primer nakupovalnega središča BTC, ki je nastalo leta 1990 na obrobju Ljubljane iz velikega tovarnega terminala nekdanje Jugoslavije. Osnovna ideja BTC-ja je bila zgraditi novo trgovsko središče po vzoru zahodnih nakupovalnih središč. Leta 1997 BTC redefinira svoje cilje, tako da iz trgovskega nakupovalnega središča postopno nastaja City, po vzoru ameriških in azijskih multifunkcionalnih kompleksov. Kako funkcionirajo ti shopping centri povsod po svetu, opiše Jean Baudrillard (1999):

»Trideset kilometrov naokoli nas puščice usmerjajo proti tem sortirnim centrom, kjer so veleblagovnice, proti temu hiper-prostoru blaga, kjer v mnogih pogledih nastaja nova družabnost. Treba je videti, kako centralizirajo in prerazporejajo celotno regijo in populacijo, kako koncentrirajo in racionalizirajo urnike, poti, dejavnosti – in ustvarjajo velikansko gibanje sem ter tja, ki je povsem podobno vozačem iz predmestja, ki jih njihova delovna mesta ob določenih urah absorbirajo in potem spet izvržejo.« (Baudrillard 1999, 95)

Ponudbi trgovin v BTC-ju se dokaj hitro pridruži gradnja poslovnih stavb (BTC Tower – poslovni nebotičnik ...), hotelov in prostorov za prostočasne storitve in zabavo: kino, gledališče, rekreacija (fitnes, savna, tenis ...), restavracije, avtopralnice ... (Uršič 2003) Za samo dinamiko mesta to pomeni, da se javno življenje zožuje, seli oziroma preusmerja na periferijo, odvija pa se v večinoma zaprtih prostorih multipleksov, ki so v zasebni lasti.

»Pravica, da se na javnem preprosto zadržujemo, se je (potencialno) reducirala na pravico do konzumiranja; dostop do javnega prostora je omejen na konzumente, ki nakupujejo ali hočejo spiti kavo ali ki se preprosto kažejo drugim na javnem prostoru – drugim konzumentom, policiji ali varnostnikom. Socialno (družabno) obnašanje sta postala (potencialni) model oblikovanja urbane javne sfere.« (Bibič 2003, 52)

V Sloveniji ostajajo delovna mesta močno zgoščena v večjih urbanih središčih, toda tudi tu je opazen počasen trend decentralizacije v smeri širših urbanih območij. V ZDA je suburbanizacija leta 1980 pomenila, da je živelo v predmestjih velemestnih območjih 63 % prebivalstva, ki je ustvarilo 55 % delovnih mest. Za nekatere avtorje je to pomenilo

dokončen prehod v suburbano družbo, za druge pa konec suburbanizacije v prvotnem pomenu besede. (Rebernik 2004)

Urbana območja se soočajo s sodobnimi procesi preobrazbe, gre za živ proces, za katerega lahko danes rečemo, da je v sklepni, t.i. postindustrijski ali metropolitni fazi, ki je značilna za visoko razvite države.

In kaj se dogaja v sedanjem času in prostoru? V prostoru – danes več kot polovica svetovnega prebivalstva živi v mestih, ki pokrivajo okoli 2 % zemeljske površine. Po podatkih Združenih narodov (2005) se prebivalstvo v mestih vsakih deset dni poveča za 1,6 milijona. V razvitih državah živi v mestih več kot 76 % vsega prebivalstva, v državah v razvoju pa 40 %. Trinajstih velemest (*megapolisov*) ima več kot 10 milijonov prebivalcev: Tokio, San Paolo, New York, Šanghaj, Bombaj, Los Angeles, Buenos Aires, Peking, Rio de Janeiro, Kalkuta in Osaka. Mesta (še vedno) privabljajo vedno več prebivalcev in se v hitrejšem ritmu tudi širijo in spreminjajo. V času – trendi kažejo, da bomo leta 2020 imeli že 20 megapolisov s po 20 milijoni prebivalcev, v mestih pa bosta živeli dve tretjini prebivalstva. Megapolisi bodo tako postali ekonomski in kulturni centri 21. stoletja. (Sigrist in drugi 2012)

2.2. Gentrifikacija ali rekonstrukcija urbanega središča

Značilnost mest (predvsem velikih mest razvitih držav) od 80. let prejšnjega stoletja dalje je množično širjenje poslovnih stavb (drugi val terciarizacije mest) in obenem obnavljanje bivalnih četrti blizu postindustrijskih predelov mestnih središč, v katere so se naselili novi stanovalci, večinoma pripadniki novega srednjega razreda. (Lush 1993)

Brez visoke ekonomske rasti in kulturnih sprememb, postfordizma in postmodernizma, ne bi prišlo do rekonstruiranja (vele)mestnih središč in konstituiranja novega postindustrijskega urbanega srednjega razreda. Predvsem, ker »postmodernizacija (...) skupaj s ponovnim razvojem mestnih središč predstavlja nasprotje nekaterim tendencam urbane decentralizacije. Ta proces zahteva deindustrializacijo mestnih središč in

pristaniških dokov, ki jih člani novega srednjega razreda gentrificirajo in ki se razvijajo v prostore za turizem in kulturno potrošnjo.« (Featherstone 1998, 201)

Gentrifikacija ali rekonstrukcija urbanega središča je proces, ki ga je torej potrebno analizirati tudi skozi razmerje med kulturo in kapitalom v urbanih spremembah časa. Pri tem je treba poudariti, da se je skozi čas tradicionalna manufakturna proizvodnja dobrin v mestnih središčih umaknila proizvodnji drugotnih oblik produktov, kot so nepremičnine, delnice, kulturni turizem ... Predvsem kultura je postala eksplicitno del urbanih politik in politike kot take, kar je še posebej vidno tudi pri kulturnih institucijah, od oper, muzejev ... do restavracij japonske, visoke kuhinje ..., ki so iz elitnih postale »demokratske.« (Featherstone v Bulc 1998) Istočasno pa so prav te institucije okrepile konkurenčni položaj posameznega mesta nasproti drugim mestom in privedle do t.i. kulturne potrošnje, kar je vplivalo na rast vrednosti nepremičnin in stimuliralo nepremičninski trg. Vedno bolj se zdi, da sta kulturna proizvodnja in potrošnja to, kar mesto danes je. (Featherstone v Bulc 1998)

V strokovni literaturi je gentrifkacija pogosto suhoparno navedena kot proces socialne preobrazbe in obnove stanovanjskih območij v starejših delih mesta. (Rebernik 2004) Praviloma zajame mestne predele z nižjim socialnim in ekonomskim položajem in s slabo vzdrževanim stanovanjskim fondom, na primer starejša delavska predmestja, ki pa so zaradi svoje lege, privlačnega bivalnega okolja in nizkih cen nepremičnin zanimivi za prebivalstvo z višjimi dohodki. Gentrifikacijo spremljajo fizična prenova in sanacija ter izjemna rast cen nepremičnin, ki prebivalstvo z nižjimi dohodki prisili k odselitvi. (Rebernik 2004)

Izraz gentrifkacija je leta 1964 skovala britanska sociologinja Ruth Glass. (1964) Nanaša se na spremembe, ki jih je opazila v družbeni strukturi in na trgu nepremičnin – stanovanj, sprva v Islingtonu, kjer je živela, in nato tudi v drugih četrtih Londona. Glassova je zapisala: »Eno za drugim se je mnogih četrti delavskega razreda polastil srednji razred – zgornji in spodnji ... Ko se enkrat proces gentrifkacije v okrožju začne, hitro napreduje, dokler ni okupiran ves delovni razred ali njegova večina, ki je nato razseljena, celotni družbeno socialni značaj četrti pa je spremenjen.« (Glass v Slater 2011, 1)

Gentrifikacijo O'Connor in Wynne (v Bulc 2004) definirata tudi kot re-centralizacijo mestnih območij, ki so zapadla v marginalnost. Proces gentrifikacije kljub očitni stratifikaciji pa Lovatt in O'Connor (v Bulc 2004) pojmuteta tudi kot pozitiven proces, proces regeneracije in revitalizacije mestnega središča ter ponovno obuditev interesa za mestna središča med politiki, podjetniki in drugimi družbenimi skupinami, ki je povezana s šestimi ključnimi dejavniki:

- S procesi deindustrializacije mest so regije in mesta, ki so zrasla na račun (težke) industrije, začeli spreminjati podobo. Ni šlo le za to, da so se pojavili pereči problemi dolgoročne strukturne nezaposlenosti, temveč tudi za to, da so mesta izgubila sebi lastno identiteto. Industrijska mesta po vsej zahodni Evropi so začela izkušati krizo kolektivne identitete. Sicer so bila tudi to grda, umazana in siva mesta, toda tedaj so še lahko proizvajala dobrine, bila so koristna, v začetku osemdesetih pa so postala zgolj umazana in siva. (Lovatt in O'Connor v Bulc, 2004)
- Konec sedemdesetih so se začeli odvijati procesi revalorizacije mestnih središč z velikimi gradbeno – preurejevalnimi in planerskimi podvigi, ki so temeljili na novi zavesti o pomembnosti in prestižnosti centralnega položaja za postindustrijske ekonomske in druge dejavnosti. Poslovni prostori ter novi bivanjski prostori in pristočasna infrastruktura v središču mesta so poudarjali spremenjeno pojmovanje mestnega središča, katerega znake in podobe so v šestdesetih in sedemdesetih letih spremljale negativne konotacije. Pozitivno ovrednotenje življenja v mestnem središču se ni kazalo le v rasti cene zemljišč, temveč tudi v povečanju »kulturnega kapitala«, ki so ga predstavljale določene četrti v mestu. Te so postale prostori potrošnje, pristočasnih dejavnosti in prestižnih rezidenc, ki so jih zasedale nove generacije japijev zlagoma izpodrivajoč pionirje revitalizacije v sedemdesetih – bohemske umetnike in kulturne posrednike z nižjim ekonomskih kapitalom. (Lovatt in O'Connor v Bulc, 2004)
- V zgodnjih osemdesetih se je posledično začela pojavljati tudi vse večja tekmovalnost med mesti na nacionalni in nadnacionalni ravni, pri kateri je začelo

razvijanje in nadzorovanje podobe mesta prevzemati ključno vlogo. Na globaliziranem trgu so se mesta začela spopadati za potrošniške turiste. Mesta s slabim imidžem so pospešeno izgubljala dirko s tistimi, ki so veliko vložila v revitalizacijo središč in promocijske strategije. Načrtovalci mest so bili tako nemalokrat postavljeni pred vprašanje, na kakšen način naj izboljšajo podobo mest. Mnogi so prisegali na prednostni položaj visoke kulture, v katero so zato nemalokrat vlagali velika dodatna sredstva, ki naj bi kulturne hrame in stara mestna jedra spremenila v prestižne turistične znamenitosti in umetniške zakladnice. Po drugi strani se je nemalokrat vlagalo tudi v razvoj specifičnih popularnih oblik urbane kulture, ki so mestom dajale svežino in mladostnost, s katerima je bilo moč privabiti drugačne vrste turistov od tistih, ki so se navduševali nad visoko kulturo. (Lovatt in O'Connor v Bulc, 2004)

- Reorganizacija mestnih središč v osemdesetih ni temeljila na proizvodnji temveč na potrošnji. S pojavom globalizacije in ekonomije potrošnje (marketinga in distribucije) so kot gobe po dežju rasle nove poslovne stavbe, potrošniške veletrgovine in različni kulturni znaki (denimo neonski napisi, reklamni panoji ...), ki so opozarjali na vseprisotnost potrošnje v mestnem središču. Nova ekonomija potrošnje je imela do lokalnega prostora mnogo manj intenziven odnos kot stara industrijska ekonomija. Glavni akterji v novi potrošniški ekonomiji so bili globalni, zato so v mestih na novo zarisali zemljevide odnosov med globalnim in lokalnim: ne le da so si mestna središča v razvitejših predelih sveta začela postajati vse bolj podobna, temveč so odnos do prostora naredila vse bolj nepomemben. (Lovatt in O'Connor v Bulc, 2004)
- S spremembo mest proizvodnje v mesta potrošnje sta vse bolj osrednjega pomena postajalasta prosti čas in umetnost.. Za razliko od vztrajnega, strogega poudarjanja pomembnosti »resnega« posla so se začele pojavljati tudi tendence po igri, razigranosti (karnevali in festivali) ter nenačrtni družabnosti in druženju. Te dejavnosti, prej videne kot sekundarne v primerjavi z ekonomskimi, so začele spodbujati debato o tem, kaj je in kaj bi morala biti resnična narava mesta in mestnega središča tako v splošnem kot v partikularnem smislu. (Lovatt in O'Connor v Bulc, 2004)

- Zadnji dejavnik, ki je vplival na novo zanimanje za mestna središča, sta bila spremenjena vloga in pomen kulture v sodobnih družbah. Z množičnim poblagovljenjem kulture in s stilizacijo potrošniških dobrin je kultura začela pridobivati vse večje dimenzije in zajemati najrazličnejše oblike ustvarjalnih dejavnosti. Kulturna politika je zato potrebovala prevetritev, ki so jo pogosto izvajali tisti, ki v Kulturo z veliko začetnico še niso sodili. Načrtovalci mest, ki so iskali nove načine za prebuditev vitalne identitete mestnih središč, so kulturo tako uzrli še kje drugje kot le na oltarju visoke kulture: denimo v urbanih subkulturah, v razgibanem nočnem življenju »spolne ekonomije« ipd. (Lovatt in O'Connor v Bulc, 2004)

Bratko Bibič v *Hrupu z Metelkove* (2003) navaja Sassenovo (1994), ki pravi, da »so v razvitem svetu velika mesta prizorišča konkretnih ekonomskih operacij, na katerih globalizacijski procesi privzemajo konkretne lokalne forme. Deindustrializacija, prevladovanje terciarnih, kvartarnih in kvintalnih sektorjev ter gentrifikacija naj bi bili globalizacijski procesi, ki se dogajajo v »globalnih« mestih od 60. let dalje, v severni Ameriki, zahodni Evropi in Avstraliji. Gentrifikacija se uveljavlja počasi, kot urbana revitalizacija, njen položaj pa kaže, kako potekajo na urbani ravni globalizacijske spremembe oziroma vse večje socialne in ekonomske neenakosti v središčih velikih mest razvitega sveta.« (Sassen v Bibič 1994, 124)

Po Smithu (1996) ima gentrifikacija ideološko ozadje, ki se izraža v premeščanju in spreminjanju položaja socialnih slojev v mestu, kar ima za posledico prostorske socialne razmejitve in različno dostopnost socialnih slojev do določenih urbanih dobrin. Smith (1996) seveda izhaja iz izkušnje ZDA, kjer je vse podrejeno razmišljanju, kdo pridobiva in kdo izgublja na trgu v procesu gentrifikacije. Prav demografske spremembe (kot posledica *baby-boom* generacije) in spremembe življenjskih stilov (povečano število zaposlenih žensk s kariero, pari brez otrok, »urbani samci«) nam pomagajo razumeti gentrifikacijo.

Bibič (2003) poudarja, da je potrebno razlikovati med gentrifikacijo v najožjem pomenu in gentrifikacijo v širšem pomenu.

2.2.1 Gentrifikacija v najožjem pomenu

Gentrifikacija v najožjem pomenu je del rekonstrukcije stanovanjskega prostora, t.i. urbana revitalizacija, ki izhaja iz spremembe ekonomsko marginalnih in delavskih območij mestnih središč v stanovanja višjega in novega srednjega razreda. Ko je z izboljšanjem kakovosti posesti, rastjo tržne cene stanovanj in zemljišč iz soseske izrinjeno prejšnje prebivalstvo nižjega razreda, takrat govorimo o visokodohodkovni gentrifikaciji. Teritorialne meje postanejo socialne meje. (Bibič 2003) Tako postane gentrifikacija eno ključnih orodij družbene diskriminacije in ustvarjanja konflikta in razkola med nižjimi sloji in novim srednjim razredom.

Battersea v Londonu se pogosto navaja kot primer gentrifikacije, kjer so velika občinska delavska stanovanja prodali, novi lastniki so jih obnovili in razvili za trg japijev ter jih zaščitili z varnostnimi ograjami in stražarji. Gre za tako imenovane *gated communities*. Stanovalci, ki so se tam naselili, so, tako kot arhitektura teh gentrificiranih hiš, proizvod posebne razredne kulture in načina življenja. (Smith 1996) Tu se soočimo z dvojnostjo gentrifikacije: ustvaril se je prostor za ponovni razvoj dela mesta, a tudi prostor, ki izključuje *outsiderje*. Na presečišču teh dveh prostorov se odpira nov prostor, prostor razrednega konflikta. Tako nam Smith (1996) na primeru gentrifikacije v londonskih četrtih Chelsea in Hampsted pokaže, da imajo novi stanovalci »srednjega razreda« v gentrificiranih stavbah ali soseskah le malo skupnega z »lokalci«, razen seveda tega, da tam živijo. Značilno za nove stanovalce je, da delajo drugje, da otroke šolajo drugje in ne tam, kjer živijo, in da tudi prostočasne in rekreacijske aktivnosti raje izbirajo drugje, ne tam, kjer živijo. V skrajnem primeru se zaradi odtujenosti, prepadam med lastnimi pričakovanji in potrebami in tem, kaj lokalna delavska skupnost ponuja, odločijo za izselitev. A najpogosteje so gentrifikatorji na dolgi rok zmagovalci, medtem ko se zaradi povečane segregacije izseljujeta revni in delavski razred ter/ali sta izolirana v enklave.

Zmožnosti delavskega razreda, da se upre gentrifikaciji, so različne. V zavedanju konflikta interesov med prišleki in njimi so mnogi prebivalci delavskega razreda pripravljeni oblikovati koalicije z gentrifikatorji in se jim celo pustijo voditi. Redko pa je izid v njihovo dolgoročno korist. Tudi tam, kjer je lokalna oblast močna in učinkovita, kot na primer v Veliki Britaniji, jih je težko obvarovati pred nemilosrdnim maršem vsiljivcev. To se

dogaja, ker je delavski razred oblegan na veliko frontah. Izguba prebivališča je še en vidik dekonstrukcije njihovega razreda, medtem ko je za »novi srednji razred« to določena osnova, ki je bistvena za njihovo razredno oblikovanje. (Smith 1996, 76) Po Smithu torej lokacija stanovanja in stanovalci niso enostavno odraz določenega razreda, so pa del procesa oblikovanja določenega razreda.

A tu se postavlja vprašanje, v kolikšni meri delavski razred sploh ima še svojo identiteto? Pregled zgodovine delavstva kaže, da se je njegova identiteta drobila in razsrediščala. Proces je zajel tako individualne (na primer zavrnitev nadzora staršev in zmanjševanje omejitev na področju spolnosti) kot kolektivne identitete (upad kolektivne identitete se kaže pri identifikaciji s sindikati, delavskimi skupnostmi in političnimi strankami, v Veliki Britaniji z Laburistično stranko). Lash (1993) v Sociologiji postmodernizma tako navaja, da je potrebno vzrok iskati tudi v »zunanjih silah« zahodnega sveta. Tako je bilo v Veliki Britaniji v času med obema vojnama v proizvodnji, rudarstvu in gradbeništvu zaposlenih 70 odstotkov manualnih delavcev, medtem, ko v nobeni drugi večji zahodni državi ta delež ni presegal 50 odstotkov. V ZDA ni v tem času dosegel niti 40 odstotkov. Prevlado angleškega delavskega prebivalstva je v 80. letih prejšnjega stoletja s svojimi brutalnimi ukrepi in privatizacijo zdesetkala vlada Margaret Thatcher. Posledica je bila, tako Lash (1993), splošna razpršitev delavskih norm in vrednot med druge družbene razrede. Velika Britanija je samo v nekaj desetletjih prehodila pot od ene najmočnejših delavskih družb k eni tistih z najmanjšim deležem, manjšim kot ga imajo danes na Švedskem, v Nemčiji, Franciji in na Japonskem.

Če se vrnemo k novemu srednjemu razredu, ki je dojemljiv in živi današnji čas, potem se postavlja vprašanje, ali se enako ne dogaja »novemu« delavskemu razredu. Kajti če je identiteta omajana, ali delavstvo ne sprejema skoraj istih vrednot časa in prostora kot novi srednji razred: potrošništva, individualizma, instrumentalizma? Jameson (1992) resignirano ugotavlja, da upor ni več mogoč, delavski razred je depolitiziran, krivdo pa pripiše medijem oziroma kulturi na sploh.

2.2.2 Gentrifikacija v širšem pomenu

Gentrifikacija v širšem pomenu (Bibič 2003) se zgodi, ko stanovanjski dodamo še komercialno/nekomercialno komponento. Taka prestrukturiranja obsegajo konverzijo že zgrajenih stavb (npr. poslovne stavbe v stanovanjski kondominij), nove gradnje z nestanovanjskimi oziroma gradnje s komercialnimi (poslovnimi, storitvenimi) in rekreacijskimi (prostočasnimi) funkcijami, kot so marine, hoteli, restavracije, turistične arkade ... v širšem mestnem prostoru. Gentrifikacija (Bibič 2003) sovпада s pojmom urbane revitalizacije in v širšem pomenu vključuje obenem stanovanjsko komponento in/ali komponento javnega, komercialnega ali nekomercialnega mestnega prostora, kar je še posebej izrazito pri obnovah in sanacijah mestnih parkov in širitvi ustanov, javnih in zasebnih, ter krajev/prizorišč, povezanih s kulturo.

Primer tovrstne gentrifikacije v Ljubljani je nastajajoča kulturna četrt Tabor, ki ustvarja pogoje za urbano regeneracijo, saj občutna rast cen zemljišč, najemnin in stroškov življenja nasploh spodbuja proces izselitve lokalnega prebivalstva in odmik od njihovih dosedanjih življenjih navad.

2.3. Novi srednji razred

V času po drugi svetovni vojni je prišlo do preoblikovanja ekonomske in demografske strukture, kar je bilo zelo pomembno za spremembe v razredni strukturi. Oblikoval se je novi razred profesionalcev in managerjev, ki vzdržuje in servisira proizvodni proces v vsej njegovi protislovnosti in kompleksnosti: novi srednji razred. (Lush 1993) Različni teoretiki obravnavajo ta razred iz različnih perspektiv, eden od očitnih razlogov za pogosto obravnavo novega srednjega razreda je tudi dejstvo, da jih večina pripada prav temu razredu (Bulc 2004). Ker teoretiki obravnavajo novi srednji razred iz različnih perspektiv, je veliko tudi poimenovanj: storitveni razred (Lush in Urry v Bulc 2004), *knowledge class* – intelektualni razred (Bell v Bulc 2004), novi razred (Đilas v Bulc 2004), novi kulturni posredniki (Featherstone v Bulc 2004) ...

Pri obravnavi kategorije razreda in novega srednjega razreda je potrebno vzeti v ozir teorijo francoskega sociologa Pierra Bourdieuja (v Škerlep 2004), saj predstavlja eno pomembnejših referenc s tega področja. Bourdieujev doprinos temelji na analizi variacij med različnimi družbenimi skupinami.

Bourdieu (v Škerlep 2004) trdi, da pripadniki družbenih skupin čutijo potrebo po reprodukciji razrednih vzorcev prek izražanja oznak, preferenc družbenega okusa, ki sestavljajo njihov »kulturni kapital« (okus in življenjski stil). Višji razredi na primer izražajo svojo superiornost z ekskluzivnim dostopom in razumevanjem visoke kulture ter tudi potrošnje višjega ranga. Torej, potrošništvo aktivno sodeluje v vzpostavljanju vzorcev kulturnega bogastva, ki podpirajo konstrukt vsakdana. Je torej »novi srednji razred« zgolj potrošniška kategorija?

Za Bourdieuja (v Škerlep 2004) je potrošnja interakcija med posameznikom in družbo in se vklaplja v njegov pojem habitusa, skupka vsakdanjih znanj in kulturnega kapitala, v katerem odseva rutinska izkušnja primerne obnašanja določenih kultur in subkultur. Življenjski stili tako postanejo sistematični produkti habitusov, ti pa znakovni sistemi, ki so družbeno kvalificirani kot odlični, vulgarni, sofisticirani, plehki ... Razlike v okusih odsevajo razredno razliko, habitusi pa so okviri družbenega prepoznanja in interpretacije, ki razločujejo med skupinami. (Bourdieu v Škerlep 2004) Razreda Bourdieu (v Škerlep 2004) zato ne definira kot skupek posameznikov z enakim ekonomskim položajem in družbenim statusom, temveč z enakim razrednim habitusom. »Čeprav je nemogoče, da bi vsi člani istega razreda (ali celo dva med njimi) imeli enake izkušnje v enakem vrstnem redu, pa je gotovo, da je bil vsak član istega razreda – bolj verjetno kot kateri koli član drugega razreda – soočen s situacijami, ki so najpogostejše za člane tega razreda.« (Bourdieu v Škerlep 2004) Na posameznika vplivata tako razredna pozicija kot nanjo vezan življenjski stil, v katerega je posameznik socializiran, kar mu podeljuje enako/podobno obliko habitusa, kot jo imajo vsi posamezniki, ki so odraščali in se socializirali v enakih/podobnih pogojih. Posameznikova razredno pogojena dispozicija, habitus, se manifestira v njegovih, z drugimi člani razreda usklajenih, izbirah in preferencah delovanja na različnih družbenih področjih, od vsakdanjih potrošniških praks do odnosov s sodelavci na delovnem mestu. Homogen sistem praks ene skupine proizvaja njen skupni življenjski stil. Skozi te prakse, ki so hierarhično simbolno opredeljene, se

posamezniki kot nosilci določenega razrednega habitusa razlikujejo od tistih posameznikov, katerih prakse, okus in obnašanje odsevajo drugo obliko razrednega habitusa. (Bulc 2004)

Iz razrednega habitusa izhaja tudi posameznikov okus kot skupek preferenc, ki opredeljujejo posameznikovo izbiro izdelkov na trgu ali prijateljev in znancev, in določa življenjski stil in posameznikov okus. Tako se vzpostavi celosten, identičen razredni okus za določene izdelke in prakse, ki skozi interakcijo med člani razreda, skozi rituale in ceremonije ujemanja vseskozi reproducira. (Škerlep 1998)

Prav znotraj potrošništva se zarisujejo nove razredne geografije, ki so bile poprej vezane na druga družbena polja. Nove razredne razlike se zdaj vzpostavljajo preko pripadnosti določenemu potrošniškemu stilu. (Simmel 2000) Potrošnja in sprejemanje določenega življenjskega stila vzpostavljata razlikovalen status posameznega člana družbene skupine glede na člane drugih skupin. Posameznik kljub temu svoje identitete in življenjskega stila ne more oblikovati v skladu s svobodno izbiro, temveč nanj vplivata razredni habitus in njegov položaj znotraj prostora simbolne moči, ki se v vsakdanjem življenju ne kaže nujno v obliki materialnega bogastva ali fizičnega nasilja, temveč kot simbolno nasilje, ki ga nadpodrejenimi izvajajo tisti, ki premorejo največ simbolne moči. (Bulc 2004) V tem simbolnem boju med razredi za definiranje legitimnega okusa oz. za monopol nad definiranjem lepega, odličnega in dobrega je ena najbolj dejavnih družbenih skupin, ki ogroža simbolno hegemonijo visokega razreda in visoke kulture: novi srednji razred.

V *Sociologiji postmodernizma* (1993) Lash meni, da novi srednji razred oziroma novi prišleki v srednjem razredu, kot tudi številni malomeščani (*petite bourgeoisie*) predstavljajo primeren sprejemni razred za potrošniško kulturo. Prav te skupine so vključene v klasifikacijske boje z uveljavljenimi člani vladajočega razreda na točki estetskega okusa. Po Lashu (1993) je mogoče vzpostaviti povezavo med postmoderno kulturo in novim srednjim razredom:

- Občinstvo postmodernistične kulture so člani postindustrijskega srednjega razreda in so novi prišleki v tem razredu. (Lash 1993)

- Postmoderna kultura, ki jo ta razred konzumira (npr. v arhitekturi, slikarstvu) je vmesna kultura in avantgardni izziv ortodoksnemu modernizmu. (Lash 1993)
- Ta novi razred je ustvarjen na račun kapitala v sodobni postindustrijski in postfordistični dobi in kot pogoj njegove akumulacije. Premiki v delovni etiki, nastanek »specializirane potrošnje« ali premik od »produkcijskega« k potrošniškemu kapitalizmu – vse to so dejavniki, ki neposredno povezujejo postmodernizem in novi modus ekonomske regulacije. Najtesneje poveže ekonomijo in kulturo tega novega razreda ta isti razred sam s svojimi materialnimi (ekonomskimi) in idejnimi (kulturnimi) interesi. (Lash 1993)
- V prostorskem pogledu se postmodernizem konča z rekonstrukcijo velemestnega središča in nastankom velike skupine t.i. japijev med postindustrijskim srednjim razredom, ki stanujejo v mestnih središčih, kar je posledica ekonomskih učinkov kapitala. (Lash 1993)

Featherstone (1998) predstavi novo oblikovani srednji razred kot urbani gentrifikator, ki mesto gentrificira, saj mu »brezglobinska«, »stilno eklektična kultura« najbolj leži. Novi srednji razred je razvil drugačne kulturne vzorce, ki se razlikujejo in so v nasprotju z vrednotami srednjega razreda s konca 19. stoletja, ki se je razvil v obdobju klasičnega fordističnega industrijskega kapitalizma. Val terciarizacije je ustvaril zdajšnji novi (postindustrijski) srednji razred, ki temelji na višji izobrazbi in dela v različnih poklicih (mediji, oglaševanje, finance, trgovina ...). Gre za različne identitete z drugačnim odnosom do dela in prostega časa, osredotočene na podobe oziroma reprezentacije. Pomembno je, kaj zaznavaš in ne kako zaznavaš (čas in prostor). Zaznavanje je neposredno in takojšnje s pomočjo medijev, filma, svetovnega spleta, Facebooka, preko poslušanja glasbe, gledanja oglasov, prebiranja popularnih specializiranih revij ... Današnja družba v času in prostoru deluje preko reprezentacij, ki konstituirajo velik del realnosti, zaznavanje realnosti pa čedalje bolj narašča preko teh reprezentacij. (Lash 1993)

Ne zmožnost proizvajati, ampak zmožnost delovati kot pravilen/pravoveren potrošnik, je postalo znamenje prestiža. Novi srednji razred se tako oblikuje skozi potrošnjo, nanj pa vplivajo tako »zgodovina« kot novi urbani način življenja in (nova) kultura. Bulc (2004)

meni, da se je enako, kot se je »nova umetnost selila v središče, tudi v geografskem smislu in s tem ogrožala simbolni monopol uveljavljenih hiš visoke umetnosti (opera, balet itd.) ter postavljala nove razmejitvene črte med prostori stroge, tradicionalne ekonomije in novimi kulturno-ekonomskimi prostori, v katerih vrvežu so se srečevali umetniki, novi intelektualci ...« (Bulc 2004, 106), v središče mesta selil novi srednji razred, kjer je prišel v stik z umetniki, intelektualci, novo buržoazijo in različnimi oblikami kulturne produkcije. Gledališke premiere, otvoritve razstav, promocije avtomobilov, novi filmi, trendi restavracije, moda, zabava ... so ključnega pomena za način življenja novega srednjega razreda, saj se tako skozi pomene izraža družbena identiteta, predstavljajo se vrednote, potrjuje obstoj, simbolizira lastnina in demonstrira prisotnost. (Smith 1996) Zato je treba novi srednji razred obravnavati tudi v smislu njegove aktivne vloge pri gentrifikaciji mestnih središč in ustvarjanju novega »kulturnega kapitala« mest.

2.4. Sklep

Gentrifikacija je proces revitalizacije in obnove, preoblikovanja in oživljanja podobe (vele)mest in ponovna vzpostavitev mestnih središč. Proces se je odvil v relativno kratkem času, v največ štirih desetletjih, kot posledica deindustrializacije in suburbanizacije, pa tudi hitre gospodarske rasti. V nove prostore deindustrializiranih mestnih središč se je naselil novo oblikovani družbeni razred: novi srednji razred. Nekdanji stanovalci, večinoma pripadniki delavskega razreda, teh »novo« oblikovanih gentrificiranih prostorov so izseljeni ali getoizirani.

Da bi preverila teze avtorjev, ki so predstavljeni v prvem delu naloge, ki govori o gentrifikaciji, njenih učinkih in posledicah, bom v drugem delu na študijah primerov gentrificiranih četrti SoHo v New Yorku in Tabor v Ljubljani ter stanovanjske – rdeče – hiše, prav tako v Ljubljani, poiskala odgovor na tezo, da je *gentrifikacija dvojen proces, ki ustvarja prostor za ponovni razvoj dela mesta, a tudi prostor, ki izključuje outsiderje. Na presečišču teh dveh prostorov se odpira nov prostor, prostor (razrednega) konflikta. V nadaljevanju se bom posvetila vprašanju: Ali lahko gentrifikacija, ki je v osnovi konflikt, na dolgi rok privede do tega, da je dostojna soseska pravica in ne privilegij nekaterih!?*

3. Študija primerov: SoHo, Tabor in rdeča hiša

3.1. Metodologija

V prvem koraku bom na podlagi študije primerov gentrificiranih četrti SoHo, Tabor in rdeča hiša preverila postavljeno tezo diplomske naloge in iz nje izhajajoče vprašanje, v drugem koraku pa bom tezo potrdila ali ovrgla in podala odgovor na zastavljeno raziskovalno vprašanje.

Ena od prvih gentrificiranih četrti je SoHo v New Yorku. Je odličen primer gentrificirane četrti industrijskega območja, ki ga sprva gentrificirajo umetniki, kasneje pa postane prostor novega srednjega razreda. Ustreza tipu gentrifikacije skozi artistski način produkcije. (Zukin v Bibič 2003, 124)

Tabor, mestna četrt v Ljubljani, je primer gentrifikacije prostorskega ali otoškega območja. Gentrifikacija četrti še ni prešla v zaključno fazo, tudi zaradi borbe za avtonomijo prostora Metelkove.

Rdeča hiša in stopnišče na Gestrinovi 5 pa je primer postopne gentrifikacije v najožjem pomenu, konverzija stanovanj meščanov v delavska stanovanja in nato v stanovanja umetnikov in kulturnih posrednikov ter hkrati preselitev prebivalstva nižjega dohodkovnega razreda na cenovno dostopnejša območja.

V sklopu študije primera rdeče hiše sem opravila tudi kvalitativno raziskavo – osebne intervjuje s stanovalci Gestrinove 5 – in jo vključila v študijo primera. Intervjuji sestavljajo prilogo A.

3.2. Študija primera: SoHo

SoHo je bil v začetku sedemdesetih let opuščen del New Yorka, posledica deindustrializacije mesta. Urbanistični načrti so predvidevali, da se bo v SoHo razširila

sosejna finančna četrt. V to izpraznjeno industrijsko infrastrukturo in v stara stanovanja s konca 19. stoletja, v katerih so živeli bivši mali podjetniki (stari srednji razred) in industrijski delavci, so se naselili umetniki in njim sorodne družbene skupine, ki so jim ustrezale nizke cene in velikost stanovanj (*loft*). Na začetku je bilo živeti v starih, velikokrat podstrešnih stanovanjih (*loft living*) trend, sčasoma pa je z uspešno kulturno revitalizacijo SoHo postal »modna« četrt. Za umetniško četrt so se pričeli zanimati sloji z večjim ekonomskim kapitalom, kar je povzročilo dvig cen stanovanj v stanovanja zgornjega srednjega razreda. Ker »prvotni« prebivalci, umetniki, tako visokih cen niso mogli plačevati, so se morali izseliti. Od tu izvira poimenovanje umetnikov za (marginalne) gentrifikatorje. (Bibič 2003)

O gentrifikaciji kot področju raziskovanja oziroma »umetniškega« projekta in umetnikih – marginalnih gentrifikatorjih – priča raziskovalni projekt Apolonije Šušteršič, izveden leta 2003, v prostorih galerije IBID v vzhodnem Londonu, v predelu Hackney. Projekt je bil predstavljen v publikaciji Urada za raziskave skupnosti leta 2005 in na valovih Radia Študent marca 2005. (Radio Študent 2005) Z raziskovalnim projektom je želela biti Šušteršičeva priča tako procesu gentrifikacije v urbanem razvoju kot tudi vlogi umetnika in njegovem vplivu na sam proces. Proces raziskovanja je pokazal, da mlade galerije, ki so navadno locirane v zelo poceni delu mesta, ne komunicirajo s soseki, temveč poskušajo iz določenega dela mesta privabiti bogato elito, ki bi bila potencialni investitor za neko neznano, potencialno uspešno institucijo/galerijo in umetnika. Do kako paradoksalne situacije pripelje gentrifikacija, se je pokazalo znotraj raziskave: Prvič neznane galerije/umetniki s svojim priseljevanjem v revnejši del mesta dvigujejo ceno temu delu mesta, kasneje, ko opravijo svojo funkcijo gentrifikatorja, pa si ravno tam bivanja ne morejo več privoščiti. Še več, takšen proces je že postal del uradne poslovne in politične strategije preprodajalcev nepremičnin in razvijalcev popularnih mestnih središč, ki privabljajo umetnike v določena urbana območja z namenom izvedbe tovrstnega procesa. Drugič, umetniki, ki sprožajo čedalje večji plaz gentrifikacije, so za svoje umetniške projekte delno financirani s strani davkoplačevalcev. Torej je največja ironija v tem, da davkoplačevalci v bistvu plačujejo umetnikom, da sprožijo gentrifikacijo na določenih območjih in s tem povzročijo, da so se taisti davkoplačevalci prisiljeni izseliti s teh območij.

A vlogo razstavnih prostorov in muzejev pojasni Boris Groys, filozof, umetnostni kritik in medijski teoretik sodobne umetnosti, v intervjuju za Delo: »Tudi tukaj je samo-predstavitev temeljni princip. Domneva, da večino zanimajo razstave, je zgolj iluzija, muzeji danes funkcionirajo kot gigantske naprave za samo-predstavitev. Ljudje, ki jih obiskujejo, so tam, da bi jih videli drugi, velikokrat pa tudi zato, da bi sami sebe videli v muzeju. Predvsem pa poteka ekshibicionistična samo-predstavitev kapitala, ta ritual je postal že skoraj posvečen.« (Rak 2012, 19)

3.3. Študija primera: Tabor

Tabor je mestna četrt v sami bližini strogega centra Ljubljane, ki je v zadnjih dveh desetletju doživel revitalizacijo in gentrifikačijski proces. Nekoč predmestje Ljubljane v šentpetrskem okolišu je opisal Juš Kozak v romanu Šentpeter, ki je v knjižni obliki izšel leta 1931. Kozak, ki se je rodil in odraščal v Šentpetru, današnjem Taboru, na prvi strani romana o takole piše življenje tistega časa in prostora: »Onstran Ljubljanice so pozidali ravno šentpetrsko cesto mesarji s pritličnimi domovi. Na cesto so le okna in vrata, zadaj se sprostirajo razsežna dvorišča, kjer stoje prostorna gospodarska poslopja. (...) Šentpetrsko predmestje je široko, meje so na poljih ob Savi. Pri Znamenju zavije vijugasta Kravja dolina do mitnice, kjer se izgublja med njivami in žitom.« (Kozak 1984, 9)

Meje četrti Tabor so na severu Masarykova ulica, na jugu Petkovškovo nabrežje ob reki Ljubljanici, na vzhodu Resljeva ulica in na zahodu Njogoševa cesta. V osrčju četrti Tabor se nahaja cerkev Srca Jezusovega, ob njej je Park Tabor, eden od osrednjih odprtih socialnih prostorov v četrti, športna dvorana Tabor, nekoč Sokolski dom (zgrajen leta 1936, delo arhitekta Ivana Vurnika) s športnim parkom, hotel Park, Hostel Celica na Metelkovi, Stara elektrarna na Slomškovi ulici, kjer domuje Bunker, neprofitni zavod, v katerem se ustvarjajo in predstavljajo sodobne gledališke in plesne predstave. (Leta 2004 je zavod Bunker na razpisu Ministrstva za kulturo pridobil v upravljanje Staro mestno elektrarno, tehnični spomenik, ki je eden redkih ohranjenih primerov industrijske arhitekture v Sloveniji). V začetku 90. let so bila zgrajena v nekdanji gramozni jami stanovanja za t.i. »*celebrities*«. Del stanovanj sta kupila Vlada RS in Državni zbor RS za svoje visoke uradnike in poslance. Stanovanjski blok ima izražene značilnosti t.i. »*gated*

community«. Kasneje so na Komenskega ulici na prostoru nekdanjega parkirišča nasproti osnovne šole Ledina zrasli novi stanovanjski bloki in na vogalu Masarykove ceste in Kotnikove ulice je bila zgrajena nova stanovanjska in poslovna četrt, kjer ima sedež Ministrstvo za izobraževanje, visoko šolstvo in šport. Na sosednji Maistrovi ulici je Ministrstvo za kulturo. Ob Njogoševi cesti, na samem zahodnem robu Tabora, so prav tako zgrajeni novi bloki in garaži, mesto Ljubljana pa prodaja deset zazidalnih parcel na dražbi na Masarykovi za projekt, ki je znan kot F3. Značilnost vseh novih stanovanjskih objektov, zgrajenih na Taboru, je, da so pri prodaji dosegali izjemno visoke cene na trgu, ki so se obdržala do danes, predvsem zaradi vseh prednosti lokacije. Novi stanovalci pripadajo novemu srednjemu razredu, premožnejšemu sloju: managerji, borzni posredniki, pravniki, politiki, »kreativni« razred – arhitekti, oblikovalci, zaposleni v oglaševalskih agencijah ..., ki se je oblikoval v Sloveniji po osamosvojitvi.

3.3.1 Metelkova

Tabor je od osamosvojitve leta 1991 do danes doživel revitalizacijo in gentrifikacijo ter naselitev novih stanovalcev. V času bivše Jugoslavije ga je zaznamovala vojašnica na Metelkovi, kjer se je tako rekoč začela osamosvojitve Slovenije s sodnim procesom proti četverici na vojaškem sodišču na Metelkovi in demonstracijami proti njemu. Po osamosvojitvi in odhodu jugoslovanske vojske ostanejo prostori nekdanje vojašnice prazni. V načrtih mesta Ljubljana (Bibič 2003) je bilo predvideno, da naj bi celotna nekdanja vojašnica na Metelkovi postala muzejska akademska četrt po vzoru Pariza, Frankfurta, Dunaja ... Delno je to realizirano, saj je južni del nekdanje vojašnice prenovljen, v njem pa domujeta Slovenski etnografski muzej – SEM in od leta 2011 MG+MSUM – Muzej sodobne umetnosti Metelkova Moderne galerije Ljubljana. Severni del nekdanje vojašnice septembra 1993 zasede takratna aktualna in aktivna (sub)kulturna produkcija, socialna in sub-politična dejavnost. Do danes je Metelkova mesto uspelo kljub napadom kapitala in oblasti ohraniti avtonomni prostor, otok drugačne misli (predavanja, koncerti, razstave ...) in druženja.

Bibič (2003) opredeli Metelkova mesto kot primer demilitarizacije središča mesta Ljubljane, ki od začetka ni predvideval konverzije objektov bivše vojašnice v stanovanja. Za Metelkovo mesto lahko rečemo, da je odigralo vlogo »premostitvenega gentrifikatorja« (Bibič 2003, 131). Umetnikov kot premostitvenih gentrifikatorjev se »poslužujejo developerji v obdobju negotovosti in/ali pri bolj tveganih projektih.« (Bibič 2003, 131) Bivanje in ustvarjanje umetnikov na tovrstnih lokacijah je v bistvu »premostitveni ukrep, s katerim se hkrati s čakanjem na boljše investicijske ali politične čase ustvarja ozračje za simbolno, socialno in finančno revalorizacijo posesti/lokacije.« (Bibič 2003, 131)

Danes lahko priznamo Metelkovi mestu stalen upor proti neoliberalnemu ideološkemu ustroju, proti družbi poblagovljenja, Metelkova mesto je mesto/prostor, kjer se kaže, da je upor, *revolt* mogoč. Na majhnem marginalnem prostoru sta se ustvarili specifična kulturna in politična praksa, ki s svojim delovanjem in kritiko kažeta drugačen obraz obstoječi družbi potrošniškega kapitalizma.

Vprašanje, ki se zastavlja, je, koliko časa bo Metelkova mesto še »premostitveni ukrep« oziroma čakalnica kapitala na boljše politične ali/in investicijske čase. Bo tudi ta prostor podlegel kapitalu, pasivizirana javnost pa bo to dojela kot še en dogodek: protest »stanovalcev« Metelkove mesta, »peščica intelektualcev in mladih protestira proti zaprtju Metelkove«. Ali je današnja medijsko posredovana družba vzela v zakup neko »minimalno negotovost«, revolt, ki je postal samo neka »nova« vsebina in ni več niti šokanten. Skratka, »alternativo in revolt naj bi zatorej kapitalizem zlahka absorbiral oziroma ju celo vključil v delovanje kot konstitutivni komponenti.« (Bulc 2004, 69) Ali kapitalu ustreza skozi kulturno industrijo in medije proizvajati vedno nove in drugačne vsebine, jih promovirati kot alternativne življenjske stile? Odgovor je seveda da, saj je spoznanje v petdesetih letih prejšnjega stoletja, da je za kapitalizem homogenizacija zavesti kontraproduktivna, saj je potrebno ustvariti nove potrebe za nove proizvode za ljudi – potrošnike, »v zakup pa je potrebno vzeti minimalno negativnost, navidezen revolt.« (Debeljak 1998, 183)

3.3.2 Rog

Rog je nekdanja tovarna koles med Trubarjevo ulico in Petkovškovim nabrežjem ob reki Ljubljanici, ki geografsko spada v četrt Tabor, in še en prostor v čakalnici kapitala oziroma javno-zasebnega partnerstva.

V začetku 90. let je tovarna Rog prenehala delovati, industrijski kompleks pa se je začelo občasno uporabljati za kulturne prireditve, kot sta Bienale industrijskega oblikovanja in festival Break. Vse od 90. let, ko je bila v objektu opuščena proizvodnja koles, do leta 2002, ko je Mestna občina Ljubljana z LB Hypo podpisala pogodbo o lizingu za objekte in območje tovarne Rog, je bila prihodnost tega območja predmet različnih razprav in analiz. Zaključek vseh so bila priporočila, naj se območje nameni tudi ali pretežno javnim kulturnim programom.

Od leta 2006 v prostorih bivše tovarne Rog delujejočasni uporabniki predvsem s kulturnim, z umetniškim, družabnim in s socialnim programom. Različne skupine, posameznice in posamezniki objekt uporabljajo kot produkcijski, razstavnii, izobraževalni, družabni, koncertni in vadbeni prostor. (Second Chance – CSU Rog) Na začetku »zasedbe« Roga so je prihajalo do protestov okoliških prebivalcev, ki so bili prepričani, da ustvarjanje in kulturno dogajanje v Rogu znižujeta vrednost njihovih nepremičnin. Protesti so se sčasoma umirili. Prav tako je bil sklenjen dogovor med Mestno občino Ljubljana in uporabniki Roga glede izvajanja neprofitnih in neveljavljenih dejavnosti ter o uporabi prostora do odločitve, kaj bo s prostorom lastnica storila oziroma vse dokler MOL ne začne z razvojnimi projektom revitalizacije tovarne Rog in z vzpostavitvijo Centra sodobnih umetnosti Rog.

Mestna občina Ljubljana ima strategijo javno-privatnega partnerstva, v zameno za ureditev območja, ocenjenega na dobrih 38 milijonov evrov, zasebnemu partnerju ponuja prenovotovarne Rog v Center sodobne umetnosti in gradnjo treh stavb za trg, pod kompleksom pa bodo tudi garažni prostori za okoli 840 avtomobilov v treh etažah. (Dnevnik 2008) Načrtovano je, da bodo na širšem območju Roga poleg prenovljene tovarne, v kateri bo Center sodobnih umetnosti, zrasli še hotel s 95 sobami in 5 apartmaji, do 10 elitnih (150-

250 kvadratnih metrov) in do 40 nadstandardnih stanovanj, manjši trgovski center, dve do tri restavracije, bari in kavarne. Skupine in posamezniki, ki delujejo v Rogu, kot kaže, ne bodo izključeni iz načrtov mesta. (Delo 2007)

3.4. Študija primera: rdeča hiša

Na drugem bregu reke Ljubljanice, na Poljanah, skoraj vzporedno z nekdanjo tovarno koles Rog, stoji rdeča hiša.

Rdeča hiša je bila sezidana po načrtih arhitekta Vladimirja Mušiča leta 1929 na samem robu mesta, med Poljansko cesto in Poljanskim nasipom. Hiša je dobila ime zaradi rdeče fasade, ki gleda na Poljansko cesto *vis-a-vis* Poljanske gimnazije, takrat 2. dekliške gimnazije. Po načrtih arhitekta je gradnjo izvajalo Gradbeno podjetje Dukić in zgrajenih je bilo 115 stanovanj s skupnimi pralnicami in vertikalno komunikacijo. Samo še eno podobno gradnjo najdemo v Ljubljani in to je Šubičeva Meksika, kjer »gre za večstanovanjsko stavbo oziroma za stanovanjsko palačo, kot se je temu tedaj rado reklo«. Tako je bila Šubičeva Meksika, ena izmed šestih stavb, ki jih je Šubic projektiral v letih svoje zaposlitve na Mestnem gradbenem uradu (1926–1930), njegov prvi veliki projekt, ki je bil skupaj z na primer Mušičevo rdečo hišo eden redkih primerov po Berniku »trdnjavskega stanovanjskega kompleksa« (Balantič 2010) pri nas. Šlo je za reakcijo na arhitekturni socialno angažirani modernistični nagovor, kakršnega je tedaj obvladoval »rdeči Dunaj«, kamor je na oglede Šubica poslala tudi ljubljanska mestna oblast. (Balantič 2010)

Na Dunaju so po razpadu Avstro-Ogrske leta 1918 in z ustanovitvijo Republike Avstrije na mestnih in deželnih volitvah zmagovali socialdemokrati, ki so bili na oblasti ves čas, razen v času avstro-fašizma v letih 1934-1938 in v času Hitlerjeve vladavine od 1938-1945. Takoj na začetku dvajsetih let prejšnjega stoletja so začeli uresničevati svojo stanovanjsko politiko in graditi stanovanja za revne delavce in druge sloje prebivalstva. Več kot nujno je bilo, predvsem zaradi naraščanja prebivalstva na Dunaju (število prebivalcev se je povečalo za petkrat, s pol milijona na dva milijona) in slabih bivalnih razmer v podnajemniških stanovanjih (stanovanja niso imela ne tekoče vode ne stranišča, stanovalci

so živeli po vlažnih kletih, zato je v tistem času veljala jetika za »dunajsko bolezen«, najemali so postelje, ki jih je po odhodu na delo najel nekdo drug ...), rešiti stanovanjski problem revnega in delavskega sloja. Zidali so predvsem z denarjem od posebnega dunajskega davka za stanovanjsko gradnjo in od zgodnjih dvajsetih let do začetka leta 1934 zgradili 61.175 stanovanj v socialno stanovanjskih kompleksih, 42 naselij s 5257 družinskimi hišami in 2155 različnih poslovnih prostorov. Presenetljivo ni samo število stanovanj, temveč tudi kakovost gradnje, saj so imeli kompleksi premišljeno dodatno infrastrukturo in javne prostore: pralnice, ambulante, knjižnice, otroške vrtce, gledališča ... Danes so te stavbe zakonsko zaščiteni kulturni spomeniki, pozornost pa poleg odlične arhitekture in velikosti zbuja tudi z imeni, saj so stanovanjske komplekse poimenovali po teoretikih marksizma, socialdemokratih in revolucionarjih, od Marxa, Engelsa, Viktorja Adlerja, Augusta Bebla in Ferdinanda Lassalla, do Karla Liebkechta in Giacoma Matteottija. (Ilić 2010)

Če je šlo pri odločitvi za gradnjo rdeče hiše za reakcijo na arhitekturni in socialno angažirani modernistični nagovor takratnega Dunaja, se postavlja vprašanje, ali je odločitev za rdečo fasado ob Poljanski cesti, po kateri je poimenovana rdeča hiša, subverzivni element arhitekta Mušiča ali poklon takratnemu »rdečemu Dunaju.« Menim, da to ni naključje, ampak na glavno ulico obrnjena rdeča fasada nosi v sebi politični (skriti) in socialni (odkriti) pomen, čeprav je oba zabilisal čas.

V intervjuju je najstarejša stanovalka rdeče hiše, sedeminosemdesetletna gospa Olga Musar, ki živi v na Gestrinovi 5 od leta 1929, dejala, da se rdeča hiša tako imenuje od začetka, od takrat, ko je bila hiša zgrajena: »Ja, že takrat smo rekli, čeprav je samo tam na Poljanski rdeča. Naši znanci, pa sorodniki so rekli: »Pa kako moreš v taki kasarni živeti? Ja, to je takrat veljalo kot ogromna hiša. Meksika je bila tam na Njegoševi, čeprav je manjša kot ta. Tu je deset stopnišč, ampak se ni čutilo ...«

Rdečo hišo mimogrede omeni pisatelj Lojze Kovačič v Ljubljanskih razglednicah, ko se leta 1945 Terezija in Hana, glavni protagonistki kratke zgodbe Ljuba, umazana Ljubljana, namenita na Grad: »... Napotili sta se po Poljanskem nasipu proti živilskemu trgu. Bilo je vroče, dišalo je po Ljubljani, ki so se ji pene spreminjale v mozoljasto skorjo, ter po salpetru, ki se je nabiral spodaj ob hišnih zidovih. Cesta je bila kot izumrla na soncu. V

praznih sobah rdeče hiše je pokal parket in je prasketalo pohištvo ...» (Kovačič 2003, 76–77)

V Ljubljani obstaja tradicija poimenovanja posameznih mestnih hiš, kar pojmujemo kot individualizacijo prostora. Georg Simmel (2000) v Sociologiji prostora zapiše, da »razlika med lastnim imenom in golo številko hiše izraža neko različnost v odnosu imetnika in stanovalcev do hiše in prav s tem tudi do njegove okolice. (...) Hiša, ki je imenovana z lastnim imenom, mora svojim stanovalcem dajati občutek prostorske individualnosti in pripadnosti neki kvalitativno določeni prostorski točki. Ime, ki se ga je povezalo s predstavo o neki hiši, daje tej bistveno bolj zase bivajočo, individualno obarvano eksistenco. Pri tem občutimo neko višjo vrsto enkratnosti kot pa pri označevanju s številkami, ki se enostavno ponavljajo v vsaki ulici in med katerimi obstajajo zgolj kvantitativne razlike.« (Simmel 2000, 306)

Rdeča hiša je bila zgrajena v takratnem predmestju Ljubljane. Kot pravi gospa Musar, je bil to: »... konec Ljubljane. Tu je bilo še par nizkih hiš. Mesarji so bili. Tu so še vozovi vozili, ko sem jaz prišla sem. Avtomobila sploh še ni bilo nobenega.«

Rdečo hišo je zgradilo mesto Ljubljana, z namenom oddajanja stanovanja predvsem mestnim uradnikom in šele nato zdravnikom, profesorjem, umetnikom ... Kot pravi gospa Musar, so bili stanovalci: »... najemniki. In to se še spomnim, da je mama rekla, da je šla prosit, da bi tu dobila stanovanje. Čeprav so tu bili mestni uradniki in so imeli prioriteto. V vsakem stopnišču je bilo par mestnih uradnikov, pa še kdo drug je dobil. (...) Lahko bi rekla, da je bilo v stanovanjih dvajset procentov nemagistratnih stanovalcev.«

Stanovanja niso bila grajena v meščanskem stilu, so pa za današnje razmere zanimiva predvsem zaradi svoje kvadrature (najmanjše, enosobno stanovanje je veliko nekaj več kot 50 kvadratnih metrov) in lokacije – središče mesta, ob Tržnici, Stolnici, Zmajskem mostu, Pravni fakulteti, Poljanski gimnaziji.

V času po 2. svetovni vojni so se prebivalci rdeče hiše zamenjali (kdo so bili prvotni stanovalci rdeče hiše v intervjuju z gospo Musar v prilogi), nekdanje mestne uradnike in intelektualce ter kulturnike je zamenjala delavska populacija, ki je še pred petnajstimi leti

(ko smo tu kupili stanovanje) predstavljala večino stanovalcev. V našem stopnišču so bili stanovalci v povprečju starejši od 50 let in so svoja stanovanja za minimalne zneske odkupili po Jazbinškovem Zakonu o odkupu družbenih stanovanj. Hiša je bila potrebna obnove (streha, dimniki in tuljave, stopnišče, fasada ...).

V zadnjih petnajstih letih so se počasi pričele menjave stanovalcev, stari stanovalci so prodali svoja stanovanja po tržni ceni in se preselili na podeželje ali odšli v domove za ostarele. Danes je razmerje med novimi in starimi stanovalci 8 : 5, kar je omogočilo, da so se v rezervnem skladu stopnišča zbrala dovolj velika sredstva za obnovo strehe in dimnikov, pleskanje stopnišča, namestitvev zaščite proti golobom, boljše čase čaka le še fasada.

V neposredni bližini rdeče hiše so zgradili stanovanja za trg (Kapitelj in Vila Urbana), ki dosegajo ene najvišjih cen na kvadratni meter v Ljubljani. Vprašanje pa je, ali to sploh vpliva na ceno stanovanj v rdeči hiši oziroma in ali jo dodatno dviguje ali znižuje (več o tem v intervjuju z Drago Potočnjak). Cena stanovanja je bila po mnenju stanovalcev, ki sem jih intervjuvala, pomemben faktor. Tako Draga Potočnjak pravi: »... vsekakor bom šla ven. Čez nekaj let. Ker rabim zeleno. Zato je bil načrt, da kupim dražje stanovanje in ga dražje prodam in nekaj dobim na obrobju Ljubljane.«

Grega Repovž se je za nakup stanovanja v rdeči hiši odločil ker je »... Gestrinova staro stanovanje, ki ima vse prednosti blokovega življenja, v resnici. Je pa malo poš in ti iščeš malo tega, kljub temu, da je to staro stanovanje daje vtis, to pa je neka posebnost. Si spešl. Če je kdo iskren človek, potem to vidi pri sebi in daš vtis, da lahko rečeš, živim na Gestrinovi, v rdeči hiši. (...) Cena je bila nedostojno visoka. Tudi vsi so nama odsvetovali nakup, nepremičninski agenti so rekli, da je precenjeno vsaj za 20 %. Ampak, precenjeno je bilo stanovanje tudi prodano. Tako, da nisem bil na zgubi, ker ima pa ta hiša v sebi neko precenjenost še danes.«

Kdo so stanovalci stopnišča rdeče hiše? Glasbenica, igralka, novinarja, nekdanja primabalerina SNG Opere in baleta in njen mož baletnik in koreograf, mojster slaščic in tort in lastnik slaščičarne ... urbani gentrifikatorji ali kulturni posredniki, kot jih z Bourdieuevim izrazom imenuje Grega Bulc (2004) v svoji knjigi Proizvodnja kulture.

Rdeča hiša oziroma Gestrinova 5 je primer, ko gentrifikacija ne zajame nekega območja (npr. zgoraj omenjeni Battersea), ampak se dogaja svojevrstna postopna gentrifikacija v najožjem pomenu, konverzija iz stanovanj meščanov v delavska stanovanja in nato v stanovanja umetnikov in kulturnih posrednikov ter hkratna preselitev prebivalstva nižjega dohodkovnega razreda na območja, ki so cenovno dostopnejša.

3.5. Sklepi študije primerov: SoHo, Tabor in rdeča hiša

Preko študije primerov SoHa, četrti Tabor in rdeče hiše sem sledila tezi diplomske naloge, ki se glasi: Gentrifikacija je dvojen proces, ki ustvarja prostor za ponovni razvoj dela mesta, a tudi prostor, ki izključuje outsiderje. Na presečišču teh dveh prostorov se odpira nov prostor, prostor (razrednega) konflikta. Sledila sem tudi postavljenemu raziskovalnemu vprašanju: Ali lahko gentrifikacija, ki je v osnovi konflikt, na dolgi rok privede do tega, da je dostojna sošeska pravica in ne privilegij nekaterih!?

Na podlagi analize ugotavljam sledeče:

- Njujorški SoHo je ena prvih in najbolj znanih gentrificiranih četrti velemesta. Umetniki kot t.i. »premostitveni gentrifikatorji« so naselili izpraznjene industrijske hale in stanovanja, s tem ustvarili trend bivanja v tovrstnih prostorih in četrti kulturno revitalizirali. S tem so povzročili interes kapitalsko močnejšega srednjega razreda in dvig cen nepremičnin, ki ga »prvotni« prebivalci niso zmogli plačevati in so se zato izselili oziroma umaknili kapitalu. S tem so izgubili bitko za pravico do dostojnega bivanja.
- Študija primera Tabor v Ljubljani je pokazala, da se v zadnjih dvajsetih letih četrti iz nekoč tako rekoč konzervirane četrti mesta spreminja v gentrificirano četrt: izgradnja novih stanovanjskih in poslovnih stavb, novi kulturni prostori (gledališče, ustanovitev dveh muzejev, živahno četrtno kulturno dogajanje, naselitev novih stanovalcev ...). Del prostorov nekdanje vojašnice, ki jih zaseda Metelkovo mesto, kjer bivajo in ustvarjajo umetniki, je eden redkih prostorov v četrti Tabor, ki ni

gentrificiran. Podobno kot SoHo igrajo rezidenti Metelkove tu vlogo »premostitvenih gentrifikatorjev« v čakalnici kapitala in politike. Konflikt med interesi kapitala ali/in politike in ohranitvijo »avtonomne cone« je latentno prisoten.

- Študija primera rdeče hiše/Gestrinove 5 je pokazala, da je kljub postopni gentrifikaciji prostora, konverziji stanovanj iz stanovanj meščanov v delavska stanovanja in nato v (večinska) stanovanja umetnikov in kulturnih posrednikov in izselitvi stanovalcev delavskega razreda s prodajo za visoko ceno, (razredni) konflikt prisoten, a posledično ne vpliva na kvaliteto bivanja in odnose med stanovalci.
- Študija je pokazala, da vrednost nepremičnine v rdeči hiši ni samo ekonomsko pogojena, ampak igra pomembno vlogo tudi politika reprezentacije oziroma to, kdo in kaj so lastniki stanovanj. Je neke vrste simbolni jezik želje po vključenosti in pripadnosti v ta urbani stanovanjski »otok«, kjer večina stanovalcev pripada t.i. novemu srednjemu razredu.

Značilnost gentrificiranih urbanih prostorov je tudi specifičen potrošniški turizem. O tem pišem v naslednjem poglavju Prihodnost gentrifikacije, podpoglavje Turistifikacija. Študija primera mestne četrti Tabor in rdeče hiše kaže, da mesto Ljubljana izgublja del svojega potenciala v primerjavi z drugimi mesti na globalnem trgu, saj premalo ali nič ne vloga v nove revitalizirane prostore. Še več, Ljubljana do sedaj ni izoblikovala strateškega tržnega načrta mesta, s katerim bi se Ljubljana usmerila k strateškemu razvoju in privabila nova podjetja in nove posle, hkrati pa ohranila obstoječe, razvijala mednarodna omrežja (tudi na drugih kontinentih), turizem, zunanje investitorje ... S premišljenimi marketinškimi strategijami bi lahko zgradila konkurenčne prednosti, močno identiteto, opredelila ciljne trge ter razvila svoje resurse v skladu s pričakovanji in potrebami ciljnih trgov. Predvsem pa bi v mesto pritegnila ljudi in posle, ki jih potencialno želi. (Kotler in drugi 1999, 31)

Z resnim strateškim načrtom (Kotler in drugi 1999, 107), ki bi vključeval:

- Ocenno mesta: Kakšna je lokalna skupnost danes v primerjavi z drugimi? Katere so bistvene prednosti/slabosti, priložnosti/grožnje mesta? (Kotler in drugi 1999, 107)
- Vizijo in cilje: Kakšne želje oziroma pričakovanja imajo podjetja, podjetniki in prebivalci od mesta? Kakšno naj bi to postalo? (Kotler in drugi 1999, 107)
- Oblikovanje strategije: Katere širše strategije bodo mestu omogočile, da doseže zastavljene cilje? (Kotler in drugi 1999, 107)
- Akcijski načrt: S katerimi določenimi akcijami bo mesto izpeljalo zastavljene strategije? (Kotler in drugi 1999, 107)
- Implementacija in nadzor: Kaj mora mesto storiti, da zagotovi uspešno implementacijo? (Kotler in drugi 1999, 107)

bi lahko Ljubljana razvijala in nadzorovala svojo podobo mesta (in mestih četrti) in imela možnost konkurirati mestom z dobrimi podobami in premišljenimi zgodbami.

Študija primera, predvsem četrti Tabor in vanjo vpetega Metelkove mesta je odprla nova vprašanja, ki se lahko berejo tudi kot možno (predvidljivo?) sosledje dogodkov:

- Ali bo v prihodnosti (ko bodo časi investicijam bolj naklonjeni in se bo kriza iztekla) Metelkova mesto preživelo znotraj vedno bolj gentrificirane četrti Tabor?
- Gentrificirane četrti za seboj potegnejo poleg novih bogatejših stanovalcev, ki so naravnani k višji potrošnji, tudi odprtja novih restavracij, barov, trgovin, galerij, prostorov za preživljanje prostega časa ... Ti ponujajo »drugačnost« v obliki vsebine, dizajna in so predvsem višje kvalitete. Ali pa bo ta drugačna »drugačnost«, ki jo Metelkova uteleša, postala zgolj in samo del zaokrožene zgodbe gentrificirane četrti Tabor, turistična znamenitost, zanimive za drugačne, kreativne in t.i. izkustvene turiste, ki jih ne zanimajo velike zgodovinske znamenitosti mesta,

ampak vsakodnevno življenje ljudi, predvsem v posameznih in gentrificiranih četrtih mesta.

- Bo ta bodoča turistifikacija, ki sledi gentrifikaciji, na kakršen koli način spremenila vsebine Metelkove mesta?
- Predvsem pa: Bo turistifikacija dodatna pritrditev kapitalu, da je zmagal in da je gentrifikacija nujna?

4. Prihodnost gentrifikacije: turistifikacija in/ali (družbena) manhattanizacija

4.1. Turistifikacija

Četrť Tabor je primer gentrifikacije mestnega območja, ki pritrjuje Koolhasovi (1999) tezi iz uvoda naloge, da se mesto nezadržno širi, a s tem izgublja svojo identiteto. Koolhasa (1999) je vsekakor potrebno nadgraditi. Mesto ima več identitet, vprašanje strategije *brand managementa* mesta pa je, na čem gradi svojo identiteto in kako jo komunicira.

Robert Maitland (2010) v svojem prispevku v *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research* navaja zelo zanimiva primera dveh gentrificiranih/turistificiranih londonskih četrti – Islington in Bankside.

Islington (Maitland 2010) je modna stanovanjska četrt, gentrificirana pred več kot tridesetimi leti. Zanimivo je, da je Ruth Glass (Slater 2011), »mati« izraza gentrifikacija, s katerim je označila povezavo med bivanjem in razrednim »bojem«, živela prav v tej četrti, v Islingtonu. Njen raziskovalni interes in skrb da pretirano vlaganje v viktorijanske hiše, lastniške spremembe (nakupi namesto prejšnjega najemanja stanovanj) in posledično zvišanje cen nepremičnin, katerih posledica je »brezdomskost« delavskega razreda in njegov umik srednjemu razredu – vse to jo je vodilo k temu, da je proces, ki je bil takrat še v povojih, a je jasno kazal tendence širitve, poimenovala gentrifikacija. (Slater 2010)

V četrti so tako ulice, v katerih so privatne stanovanjske hiše iz viktorijanskega in jurijanskega obdobja, kot tudi socialni bloki iz šestdesetih in sedemdesetih let. Večina hiš je obnovljenih, ohranjene so arhitekturne značilnosti tistega časa. Bankside je, po drugi strani, doživel svoj vzpon v začetku tega tisočletja. Četrť sicer leži med zgodovinskimi in turistično najbolj obleganimi četrtmi Westminster in London Bridge, bistveni instituciji in atrakciji Banksida sta Shakespeare's Globe Theatre in Tate Modern ter novo zgrajeni most za pešce iz leta 2002, ki je povezal Tate Modern z drugim bregom. Investicijski kapital je še preostala skladišča v četrti spremenil v stanovanja ali pisarne hitro rastočih kreativnih industrij (arhitekti, oblikovalci, uredniki ...). Temu je sledila otvoritev novih galerij in gledališč, specializiranih trgovin s hrano, barov in restavracij.

Tako imata torej »obe četrti izkušnjo regeneracije in gentrifikacije, ki vključuje povečanje trga stanovanj in pisarn, otvoritve novih restavracij, kavarn in trgovin.« (Maitland 2010, 179) Nova podoba četrti mesta ni bila mišljena kot turistična destinacija. Prav tako sta četrti stran od poti, po katerih si turisti ogledujejo mestne znamenitosti. A zanimivo, po podatkih, ki nam jih predstavi Maitland (2010) v svojem prispevku, so leta 1998 Islington obiskali 4 milijoni turistov (v število obiskov so vključeni tudi dnevni turisti). Maitland (2010) meni, da se turizem spreminja in vedno bolj obrača stran od oprijemljivih znamenitosti k neoprijemljivim, kot so življenjski stil, imidž in kreativnost. V raziskavi, predstavljeni v prispevku, obiskovalci obeh četrti navajajo, da so jim v četrtih vseč arhitektura hiš in atmosfera prostora: zgodovina in kozmopolitski duh, predvsem pa izpostavljajo občutek, da četrt ni turistična. Prav tako uživajo v možnostih za potrošnjo – v različni ponudbi trgovin, kavarn in restavracij. Glavne znamenitosti Banksida, Globe Theatre in Tate Modern, anketiranci redko omenjajo. Najbolj popularna dejavnost med njimi je pohajkovanje po četrti, obisk kavarn, restavracij ...

Maitland (2010) poudarja, da v tem primeru govorimo o kreativnem turizmu in kreativnih turistih, ki jih zanimajo predvsem druge vsebine in ne več znamenitosti, ki jih ponujajo mesta., da gre tu za t.i. izkustveni kreativni turizem, kombinacijo ali zmes gentrificirane podobe četrti in potrošniških priložnosti v povezavi s prebivalci četrti in njihovim vsakodnevnim življenjem. »Značilnost tovrstnih četrti je v tem, da v njih ne prevladujejo ikonične zgradbe niti stroga zgodovinska ali kulturna naracija, kar omogoča obiskovalcem, da si oblikujejo svojo zgodbo o četrti in jo raziskujejo na svoj način, z uporabo lastne domišljije – da so kreativni.« (Maitland 2010, 182) In obiskovalci četrti vedo, da obiskujejo določeno verzijo pravega mesta in tako preizkušajo lastno kreativnost s svojo interpretacijo mesta in si ustvarjajo nove in privlačne izkušnje. Na koncu Maitland (2010) povzame, da so v tem pogledu podobni srednjemu razredu, ki je naselil gentrificirano četrt. Še več, oboji iščejo vedno nove izkušnje in vedno nove gentrificirane četrti.

Glede na zapisano lahko rečemo, da turizem dodatno prispeva k oživljanju in znamčenju posameznih četrti in h globljim procesom urbanega spreminjanja, razvoja in gentrifikacije. Zato skoraj ni več vprašanje, ali bo gentrificirani Tabor postal priljubljena četrt kreativnih turistov, ki iščejo prostore, ki »niso turistični« (Maitland 2010, 180), saj ima vse potrebne

značilnosti: »Je blizu zgodovinskega centra in tradicionalnih znamenitosti, ponuja kulturno raznolikost in potrošniške priložnosti, ki lahko ustvarijo nove izkušnje za raznolike skupine obiskovalcev mesta, in še posebej nudi možnosti za izkušnje iz vsakodnevnega življenja.« (Maitland 2010, 177) Turisti, ki želijo iti čez »enklavične turistične prostore« ali iščejo »heterogene turistične prostore« (Maitland 2010, 183), ki ponujajo različne aktivnosti in dajejo posameznemu obiskovalcu možnost za ustvarjanje lastnih zgodb, prispevajo k oživitvi prostora, a tudi k premisleku o potrebi po namenjenju takih prostorov.

Ljubljanska mestna politika bi morala prav v prostorih/četrkih, kot je Tabor, videti potencialne priložnosti za nadaljnji razvoj mesta in izoblikovati strategijo, kako jih promovirati, oglaševati in predvsem namenoviti. Potreba po namenjenju prostora, predvsem mest, je zrasla in posledično postala popularna z uveljavitvijo različnih meritev ali tekmovanj med mesti za posamezen naziv. Tako na primer Mercerjeva lestvica meri kvaliteto življenja posameznega mesta, naziv Zelena prestolnica Evrope pa vsako leto dobi mesto, ki ima visoke okoljske standarde. »Namenovitev prostora je specifični marketinški instrument, ki pomeni bolj hedonističen pristop k prostoru. Cilj namenovitve je dodati vrednost specifičnemu produktu, servisu ali organizaciji, če pa to prevedemo v prostor, bo cilj namenovitve prostora dodajanje vrednosti prostoru v širšem smislu ... Namenovitev prostora posredno vpliva na večje število turistov in prebivalcev, na večje število podjetij in več investicij – bistvo namenovitve prostora bi moralo biti dodana vrednost za obstoječe uporabnike prostora. (...) Cilj je izboljšati podobo prostora v privlačno in konkurenčno med zelenimi ciljnimi skupinami v želji, da bi pozitivna podoba vplivala na individualne in institucionalne odločitve, ki bodo koristile prostoru.« (Boisen in drugi 2011, 136-137)

4.2. (Družbena) manhattanizacija

Urbana rekonstrukcija, ki jo spremljamo skozi to nalogo in katere del je tudi gentrifikacija, se je razvila v model urbanega centra, v katerem dominirajo prebivalci srednjega in višjega srednjega razreda in kjer javne prostore zasedajo hoteli, restavracije, trgovinske in kulturne dejavnosti, ki naj bi omogočali »rekreacijske« priložnosti za to populacijo in turistifikacijo. Na kratko, ali lahko pričakujemo oblikovanje meščanskega igrišča (*bourgeois*

playground), družbeno manhattanizacijo urbanega jedra, ki se ujema z arhitekturo Manhattan in spreminja zaposlovalno strukturo?

Smith (1996) meni, da z deindustrializacijo mest in naraščanjem servisnih zaposlitev v mestih postaja jasno, da se mesta spreminjajo iz industrijskih centrov v storitvene (servisne) centre. Razumno je pričakovati, da bodo centralna urbana območja prizadeta v skladu z naraščajočo hierarhijo mest in spreminjanjem njenih funkcij. Mesta se spreminjajo v mednarodna in nacionalna središča in razlika se odraža v višjih cenah najema in storitev, ki so rezultat izrazite aglomeracije korporativnih in podobnih aktivnosti globalnih mest. Nepremičninsko tržišče je v centrih globalnih mest ostalo živahno, kljub ekonomski recesiji, ki je drugje ta trg prizadela. Manhattanski trg nepremičnin ni usmerjen lokalno ali nacionalno, ampak usmerja mednarodne trende in zahteve. Zato lahko pričakujemo manhattanizacijo mednarodnih mest, kar ne pomeni arhitekturne manhattizacije z grozdenjem nebotičnikov v centru, ampak družbeno manhattanizacijo z aglomeracijo korporativnega in njemu sorodnih aktivnosti v samem centru, kar bo pripeljalo do nadaljnje aglomeracije dohodkovno višjih stanovanjskih sosesk in do razsipnih rekreacijskih in zabavi namenjenih objektov. Opozoriti želim na to, da obstaja pomembna povezava med procesi družbene manhattanizacije in gentrifikacije ter vsakodnevnem procesu re-stratifikacije, ki se dogaja v mestnem središču. Z oblikovanjem finančnih korporacijskih in storitvenih dejavnosti je dosežena ne samo ustanovitev sedežev globalnih korporacij v stavbah posameznega izbranega centra, ampak tudi oblikovanje mreže aktivnosti po celem svetu, ki doseže veliko število urbanih središč. K vsej tej administrativni ekonomiji spadajo vsi drugi potrebni elementi, da lahko ta funkcionira: izobraževalni centri, kulturni objekti, znanstveni parki in cela vrsta spremljajočih rekreacijskih in *life-style* storitev. (Smith 1996)

Vprašanje, ki se postavlja, je, kakšen tip gentrifikacije se bo zgodil v mestih, ali se bodo nacionalni centri razvijali kot manhattanizacija in ali bodo mesta s svojimi politikami znala, tu jim gre gospodarska recesija v prid (manj investicij, padec cen in prodaja nepremičnin), zmanjšati pritisk gentrifikacije.

Ko govorimo o manhattanizaciji (Smith 1996), je pomembno razmišljati o širitvi učinkov. Manhattan je simbol ekonomske transformacije, a vpliv te transformacije gre naprej, se ne

ustavi. Seveda, družbena manhattanizacija je postala možna samo z razpadom enega družbenega razreda. In kolateralna škoda gentrifikacij je definitivno razselitev delavskega razreda v starejše suburbano okolje in na urbano periferijo. (Smith 1996) (V preteklosti se je že dogajalo, da je bil stari delavski razred iz revolucionarnih let 1789, 1830, 1848 in Komune iz leta 1871 uničen, »delavce pa so nasilno pregnali v predmestja.« (Benjamin v Lash 1996, 43)

Če povzamemo, gentrifikacija mestnih središč je proces, kjer v novih mestnih središčih prevladujejo stanovanjske četrti srednjega razreda in rekreacijske in prostočasne aktivnosti za te prebivalce in tudi za turiste. Tendence kažejo, da se znajo mestna središča še naprej rekonstruirati in periferizirati delavski razred ali revnejše prebivalce v geografskem smislu. A to je tendenca, ki se trenutno kaže.

Seveda je polarizacija ostrejša v ZDA, kjer je zaposlitvena fluktuacija močnejša in trg dela ustvarja vedno več zaposlitev za določen čas in slabše plačanih zaposlitev, delavci so slabše organizirani, socialna država pa slabo funkcionira. Polarizacija New Yorka je verjetno ekstremnejša kot v drugih mestih razvitega sveta, toda osnovni vzorec se ponavlja tudi v drugih mestih, od Washingtona do Edinburga. (Smith 1996)

Vendar je treba poudariti, da se tako imenovano »buržoazno igrišče« v mestnih središčih dogaja delno, manhattanizacija pa se ne dogaja v vseh mestih oziroma vsa mesta niso replika Manhattna. »Vendar pa ta očitna geografska polarizacija mesta ni izoliran prostorski proces, ampak prej prostorski rezultat socialne rekonstrukcije.« (Smith 1996, 217)

5. Sklep

»V realnosti se je gentrifikacija, kot jo poznamo, lahko pojavila samo po industrijski revoluciji, ko smo bili priča dramatični širitvi mest in ko so suburbanizacijski procesi doprinesli k povečani geografski diferenciaciji ter postali del te širitve. Tako kot se je družba širila in spreminjala, so se spreminjale njene prostorske manifestacije. Oblikovanje ekskluzivnih domen, kot je suburbano, pomeni, da je gentrifikacija postala izvedljiva.« (Smith 1996, 206)

Skozi pisanje naloge se je vedno znova postavljalo vprašanje: Če je gentrifikacija trajen proces in ne le značilnost današnjega časa, kakšna je oz. bo gentrifikacija v prihodnje? Se bo vedno našel del mesta, ki bo »potreben« gentrifikacije ali bo mogoče prihodnost enostavnejša in se mesta ne bodo več širila ne navzgor ne navzven, ampak mogoče navznoter? »Bo mesto postalo generično mesto, mesto brez zgodovine: če bo premajhno, se ga bo razširilo, če se bo postaralo, se ga bo obnovilo ali samo uničilo ...?« (Koolhaas 1999, 8)

Nadalje zastavljam kar nekaj vprašanj v zvezi s smerjo razvoja in posledicami te urbane rekonstrukcije: Kako velike bodo te spremembe? Kateri deli urbanih območij bodo postali modni v bližnji prihodnosti? Kakšen je učinek tega procesa na sedanje mestne stanovalce in na urbane politike in kakšen bo konflikt, če bo do njega prišlo?

Kako se bo pa gentrifikacija dejansko nadaljevala in s kakšno intenzivnostjo, je odgovor, ki ga bo prinesla prihodnost. Ali se bo nadaljevala širitev nepremičninskega trga znotraj mesta in izseljevanje revnejših na obrobje, je vsekakor odvisno od prihodnjih ekonomskih sprememb na trgu in seveda od političnih intervencij, ki bodo trg potiskale v eno ali drugo smer.

Če končamo s predpostavko z začetka diplomske naloge: Gentrifikacija prispeva k uspehu mesta s ponovnim oživljanjem, obnovo in rehabilitacijo, po drugi strani pa sta posledici uspeha izselitev »starih« prebivalcev in getoizacija. Gentrifikacija je torej v svojem bistvu konflikt. Vendar ni nujno, da uspeh in socialna neenakost vodita v zamenjavo ene populacije z drugo. Na dolgi rok lahko borba za nadzor družbe in prostora privede do tega,

da je dostojna soseska pravica in ne le privilegij nekaterih. Na koncu bo to odvisno tudi od skupin, ki bodo hotele in znale braniti svoje interese.

6 Literatura

Balantič, Polona. 2010. *Vladimir Šubic: Od triumfa z Nebotičnikom do smrti med mladinskimi brigadami*. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/kultura/novice/vladimir-subic-od-triumfa-z-neboticnikom-do-smrti-med-mladinskimi-brigadami/229092> (30. januar 2010).

Baudrillard, Jean. 1999. *Simulaker in simulacija. Popoln zločin*. Ljubljana: Študentska založba.

Bibič, Bratko. 2003. *Hrup z Metelkove*. Ljubljana: Mirovni Inštitut.

Boisen Martin, Kees Terlouw in Bouke van Gorp. 2011. The selective nature of place branding and layering of spatio identity. *Journal of Place Management and Development* 4 (2): 135–147.

Bulc, Gregor. 2004. *Proizvodnja kulture: vloga in pomen kulturnih posrednikov*. Maribor: Subkulturni azil Maribor, Zavod za umetniško produkcijo in založništvo.

Debeljak, Aleš. 1999. *Na ruševinah modernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Delo. 2007. Rog: umetniška četrt čez pet let, 6 (16. maj).

Featherstone, Mike. 1991. *Consumer Culture and Postmodernism*. London: Sage.

--- 1998. Mestne kulture in postmoderni življenjski stili. V *Potrošnja: zasebne prakse javni užitki*, ur. Breda Luthar in Mirjana Ule, 189–206. Ljubljana: Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo. Študentska založba.

Ilić, Milan. 2010. Delavske trdnjave »rdečega Dunaja«. *Delo*, 25 (4. oktober).

Jameson, Fredric. 2001. *Kulturna logika poznega kapitalizma*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo, zbirka Analecta.

Katalog La Biennale di Venezia. 2006. *Cities. Architecture and Society*. Venezia: 10. Mostra Internazionale di Architettura.

Koolhaas, Rem, Saskia Sassen, Taarten Van Abel, C in Mark Auge, M. 1999. *Mestomorfoze*. Ljubljana: Žepna zbirka, Založba / * cf.

Kotler, Philip, Christer Asplund, Irving Rein in Donald Heider. 1999. *Marketing Places Europe*. Pearson Education Limited.

Kovačič, Lojze. 2003. *Ljubljanske razglednice: ljudje so postali mojstri vsakdanjih stvari*. Ljubljana: Gyrus.

Kozak, Juš. 1984. *Šentpeter*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Lash, Scott. 1993. *Sociologija postmodernizma*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Luthar, Breda. 1998. Ne tako visoka kultura: prepovedani užitki nakupovanja. V *Potrošnja: zasebne prakse javni užitki*, ur. Breda Luthar in Mirjana Ule, 117–130. Ljubljana: Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo. Študentska založba.

Pahor, Peter. 2008. Luksuzna stanovanja bodo tudi pri Rogu. *Dnevnik*, 25. junij. Dostopno prek: www.dnevnik.si/ljubljana/329166 (26. junij 2008).

Radio Študent. 2005. *Kultura: Arterija*. Dostopno prek: <http://old.radiostudent.si/article> (29. marec 2005).

Rak, Peter. 2012. Nihče nima ne časa ne volje gledati in poslušati drugega. *Delo*, 19 (10. marec 2012).

Rebernik, Dejan. 2004. *Sodobni urbanizacijski procesi: od suburbanizacije do reurbanizacije*. Ljubljana: Geografski vestnik 76 (2): 53–63

Sigrist Stephan, Burkhard Varnholt, Simone Achermann, Michele Wannaz in Gerd Folkers. 2012. *Mind the Future*. Zurich: Neue Zürcher Zeitung Publishing.

Simmel, Georg. 2000. *Izbrani spisi o kulturi*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

Smith, Neil. 1996. *The New Urban Frontier: Gentrification and the revanchist city*. London: Routledge.

Škerlep, Andrej. 1998. Razred in okus – Bourdieujev pojem habitusa. V *Potrošnja: zasebne prakse javni užitki*, ur. Breda Luthar in Mirjana Ule, 31–46. Ljubljana: Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo. Študentska založba.

Uršič, Matjaž. 2003. *Urbani prostori potrošnje*. Ljubljana: Teorija in praksa, Fakulteta za družbene vede.

Verlič Christensen, Barbara. 1999. *Revitalizacija mest skozi teorijo vrednostnih razlik*. Ljubljana: Profesija, Fakulteta za družbene vede.

Priloge: Intervjuji s stanovalci Gestrinove 5

Priloga A: Intervju z Olgo Musar

Preselili ste se v rdečo hišo, v to stanovanje, v katerem živite danes, na Gestrinovo 5, leta 1929. Lahko rečete, da ste danes najstarejša stanovalka rdeče hiše?

Ja, mislim, da sem kar najstarejša stanovalka. Ne vem, ne spomnim se. Vem, da so eni, ampak so malo mlajši: Gorjačev gospod, potem Misova, hčerka doktor Misa, danes se piše Udovč, živi v tem bloku, ki se drži rdeče hiše in so ga kasneje zgradili. Njeni starši so bili prej v rdeči hiši in mislim, da je ene devet let mlajša od mene. Je najbrž rojena v rdeči hiši. Drugih se pa niti ne spomnim.

Ste se sem preselili kot otrok z vašimi starši?

Mi smo se preselili skupaj. Prej smo imeli stanovanje v mestu, stanovali smo na Bleiwaisovi, kako je že danes, na Prešernovi, tam smo imeli stanovanje. Potem smo imeli stanovanje na Gledališki ulici. Saj nam je bilo žal. Tisto stanovanje je bilo fajn, ampak jim je bilo predrago.

Ste bili najemniki?

Ja, najemniki. In to se še spomnim, da je mama rekla, da je šla prosit, da bi tu dobila stanovanje. Čeprav so tu bili mestni uradniki in so imeli prioriteto. V vsakem stopnišču je bilo par mestnih uradnikov, pa še kdo drug je dobil.

To so bila, kot bi danes rekli, kadrovska stanovanja?

Ja, lahko bi tako rekli, če so bili notri ... Lahko bi rekla, da je bilo v stanovanjih 20 procentov nemagistratnih stanovalcev.

Vaši starši so bili ...?

Moj oče je bil agronom in je bil zaposlen v kmetijskem zavodu, potem pa na kmetijskem inštitutu.

Koliko ste bili takrat stari, ko ste se preselili?

Šest let. Jaz sem rojena leta 1923 leta in ko sem bila šest let stara, smo se preselili sem. Jeseni. In potem sem že šla v otroški vrtec. V vadnico, na Resljevi, kjer je danes gimnazija. Pa učiteljsiše je bilo tam, pa razredi ljudske šole. Učiteljsiškiki so vadli ... prav lušna šola je bila.

Ko ste se preselili sem, je to bilo res predmestje? Nam v zemljiško knjižnem izpisku piše Poljane, predmestje Ljubljane?

Ja, je bilo. Tu ni bilo drugega. Ta hiša na Poljanskem nasipu, ki so jo porušili, je že bila. V njej so živeli uslužbenci tiskarne Ljudska pravica, prej je bil pa Slovinc. Zraven Stolnice je bila njihova knjigarna.

Je to bil tu konec Ljubljane?

Ja, konec Ljubljane. Tu je bilo še par nizkih hiš. Mesarji so bili. Tu so še vozovi vozili, ko sem jaz prišla sem. Avtomobila sploh še ni bilo nobenega.

In kako je bilo videti takrat vaše življenje. Ste se igrali na dvorišču?

Veliko otrok je bilo. Zdaj ni nobenega na dvorišču. Takrat je bil pa tak živ-žav. Pa niso bile družine tako velike, pa so bili otroci ... Ja, sedaj so pa vrtci. Tudi po vojni je bilo veliko otrok.

Če se vrneva nazaj, v leto '29, ko ste se preselili, so se vselili in živeli v stopnišču večinoma mestni uradniki?

Ja, saj vam lahko naštejem. V pritličju je bil hišnik. Zmeraj je bilo to stanovanje, kjer je živela gospa Bolgarka, hišniško in to je bil edini hišnik v celi hiši. Potem je bil upravitelj. Poznate Selana? Baletnika, ravnatelja na baletni šoli? Njegov stari oče je bil upravitelj in je bil tudi mestni uradnik, ampak je bil tudi upravitelj te hiše. Je kar nekaj stanovanj premenjal in sedaj je na prvem stopnišču. Spodaj so bili pred Lombarji oziroma ona je bila, njeni starši. Lombar se je priselil. Še pred njimi so bili eni knjigarnarji iz Katoliške knjigarne, gospod in gospa, in so imeli veliko knjig. Oni so se po vojni nekam odselili in so prišli Lilijanini starši, oziroma stari starši. Lilijana se je preselila z mamo, ker ji je oče umrl. Potem so bili v prvem nadstropju Logarjevi. Starši od moža gospe Logarjeve. Gospod je bil cestni nadzornik, tudi ena taka državna služba. Zraven nas so bili, je bil en gospod, ki je bil glasbeni profesor Jan Šlajs iz Češke. Gospod in gospa sta bila. On je igral

violino, od jutra do večera. Ampak mene ni motilo, še vseč mi je bilo. V naši kuhinji se je zelo slišalo. Po vojni pa so jim dali na izbiro ali vzamejo jugoslovansko državljanstvo ali gresta na Češko. In sta šla. Potem pa se je začelo. Stanovanje ni bilo več mirno. Nekaj časa je bil tu Rado Bordon, mož Bordonove, tu, na številki 7, kjer so večja stanovanja. On je potem zamenjal z eno gospo, ki je tam stanovala. V drugem nadstropju je bil Vodnik, pisatelj, pesnik, žena je bila profesorica nemščine. Ste mogoče njene knjige kdaj videli? Učbenike? (»Ne, nisem se učila nemščine«). Zraven je bil novinar Dela, starejši gospod, Borštnik so se pisal, gospod in gospa. Potem zraven je pa malo kasneje prišel sin Otona Zupančiča, mislim da mlajši sin z družino. Malo višje je bil sporni Marko, se spomnite, Jerina. Grozen je bil. Pa mi smo dobro poznali njegovo mamo, oni so bili prva stranka v stopnišču. Ali smo mi bili prva, pa oni druga. Mama se je pisala Gaspari, mi smo se skupaj igrali kot otroci. Ampak s tem Markom je bilo pa mučno. Čudaški je bil, tako se držal, je kar stran pogledal, ni pozdravljal, ko si ga srečal. S celim stopniščem se je skregal. Potem so njegovi sosedi, Arko se pišejo. Oni so bili tako kot Gasparijeva, prvi stanovalci. Njegovi starši so se vselili, Arko se je tu rodil, je malo mlajši od mene, najmanj pet let, mogoče več. Gor, tam, kjer ste vi, pa je bil en gospod, ki je bil lastnik kina Maticice. Ja, Vaksal so se pisal. Ja, oni so imeli, mislim, vse kinematografe v svoji lasti. Ampak so čisto falirali. Rekli so, da živijo na veliki nogi. Tako da potem tudi stanovanja niso plačevali, pa so morali ven. Trije ali štirje otroci so bili. Zanimiva familija. Potem zraven so bili, je bila ena gospa vdova. Mislim, da je oddajala sobe, študente je vzela. Tudi ta Jerinova, Gasparijeva, je kmalu ovdovela. Njena mama je oddajala. To so zelo omejili, pa so potem kuhali za druge. Zelo pridne so bile te ženske. Tu, kjer so sedaj Vilfanovi, je bil Repovž, ki je bil glasbeni učitelj.

Potem je hišniško stanovanje odpadlo. S temi hišniki je bil stalno problem. Najprej sta bili dve hišniški stanovanji, v našem stopnišču in v drugem, zdaj ga pa sploh ni.

Takrat, ko ste vselili, ste hiši že rekli rdeča hiša?

Ja, že takrat smo rekli, čeprav je samo tam na Poljanski rdeča. Naši znanci pa sorodniki so rekli: »Ja, pa kako moreš v taki kasarni živeti?« Ja, to je takrat veljalo kot ogromna hiša. Meksika je bila tam na Njogoševi, čeprav je manjša kot ta. Tu je deset stopnišč, ampak se ni čutilo ...

Danes, kar je zanimivo, velja rdeča hiša kot prijazna za bivanje. Reklo se ji je hiša, čeprav je delana po vzoru dunajskih hofov. Je to bila novost, posebnost, da je imelo vsako stanovanje svojo kopalnico in ločeno stranišče?

Ja, to je bilo. Tam na Njogoševi tega niso imeli. Tista so velika, še kar lepa stanovanja, ampak ko so jih sezidali, niso še kopalnic imeli. To je pa tukaj že bilo. Je pa bil v kopalnicah slab material. Kar cement je bil, ni bilo nič teraca. Pa vgradni štedilniki so bili slabi, zanič ploščice. Bajje je tisti, ki je to delal, nekje drugje porabil material. Neke goljufije, so rekli, da so bile.

Kako je bilo pa po vojni?

Ja, do vojne se je nekako ta struktura obdržala, po vojni so se pa ljudje izseljevali, ali so bili pa starejši. Nekateri so tudi že umrli. Po vojni se je pa precej spremenilo.

Mi živimo tu trinajst let, pa se je kar nekaj za nas starih stanovalcev izselilo, novi so kupili stanovanja ...

Sedaj se je izboljšalo, je tako kot je bilo pred vojno. Podobno, saj sem vam naštel. Saj so bili intelektualci.

So bile takrat najemnine cenejše?

To pa vem, da je bila najemnina 650 dinarjev, to se spomnim, ker je mama zmeraj rekla, koliko je tu cenejše, tam smo pa plačevali 800, 900. Smo sicer tam imeli boljše stanovanje, lepše je bilo, ampak nismo zmogli. Oče je bil začetnik, je imel kakšnih 2000. Potem pa je že šlo, ko je bila vojna, je imel ene 400 dinarjev plače. To se je pa poznalo.

Povejte mi, po vojni ... Zadnjič sem brala Ljubljanske razglednice Lojzeta Kovačiča, v eni od novel opisuje, kako si takoj po koncu vojne niste upali zapustiti stanovanja, ker so ljudje hodili po mestu in iskali prazna stanovanja, jih zasedli. Tu ni bilo kakšnega takega primera?

Ja, možno je. Ampak da bi bilo na silo, tega se ne spomnim. So jih pa skupaj dajali. Tako da sta bili po dve družini skupaj.

Se spomnite, ko so se stari, prvotni stanovalci izselili, po kakšnem ključu so potem delili stanovanja?

Ta dva, ki sta bila iz Katoliške knjigarne, sta šla ven. Ne vem pa, kaj so ti dobili. Tega res ne vem. Logarjevi so dobili. Ta dva sta šla na Češko. Vodnikovi in Repovži so šli. Počakajte, koga so pa potem dali notri. Za Vodniki so prišli potem Dedoviči. Potem je to bilo tako kulturniško stanovanje. Župančiči so šli v Nunsko ulico, takrat so ji tako rekli, tisti lepi bloki, v Župančičevo ulico. Marko je ostal z mamo. Vakslnovi so šli ven, ker niso plačeval. Pred vami je bil en Makovec. Je bil en uradnik. Mislim, da tako grozne spremembe tudi ni bilo. Je pa sedaj tako, kot je včasih bilo. To pa zato, mislim, ker ljudje cenijo taka stanovanja.

Po Jazbinškovem zakonu je večina stanovalcev stopnišča odkupila stanovanja.

Ja. Tisto je bilo zelo ugodno.

In po sprostitvi zakona se mi zdi, da se je začela dogajati neka dinamika. Mi smo bili prvi, ki smo kupili stanovanje v stopnišču od stanovalca, ki ga je odkupil po Jazbinškovem zakonu.

Po mojem je vsak premislil, pa kaj denarja je tudi imel in je odkupil. To je bilo strašno poceni. Ali pa so na obroke vzeli. Tisto je bilo fajn. Pa veste zakaj je bilo fajn? Ljudje so potem vseeno stanovanja obnavljal, skrbel zanje. Prej pa nobeden ni. Čeprav tale okna bi moral poenotiti. Tako pa sedaj vsak po svoje menja. Pa bi bilo treba samo dati načrt, tako pa tako naredite. Tako je pa vsak dal svoja okna, pa drugačno barvo.

Se vam zdi, da današnji čas, v katerem živimo, recimo mu potrošniški čas, vpliva na način življenja stanovalcev, na odnose med sosedi, ljudmi?

Ne vem. Dokler je bila moja mama živa, veste, ona je bila taka tipična mestna gospodinja, ki je imela služkinjo, so ji rekli *pedenarca*, in je zjutraj prišla, je spucala čevlje, potem je pa prah pobrisala, potem je pa imela en dan pranje, en dan likanje ... tako cel teden. Mama je pa imela kuhanje in trg. To je pa bilo njeno. Ko sem se jaz poročila, čisto nič nisem znala. Mene mama ni pustila zraven. Mož se je pa preselil, to je bila najina soba. On si je rekel, bolje da sem pri RTV-ju, da sem blizu službe, ker je imel veliko turnusa. Ni se zelo potegoval za stanovanje, lahko bi ga dobil v Savski, kjer so RTV-jevci dobivali stanovanja. In potem je čas kar minil. Kaj se dogaja v stopnišču, pa v rdeči hiši nisem toliko vedela. No, nekaj sem, po pripovedovanju mame. Ona je veliko več vedela.

Te pedenarce, to je izginilo s socializmom ali jo je vaša mama obdržala tudi takrat?

Mama je leta '60 umrla, jaz pa je nisem imela. Je bila pa naša *pedenarca* s Kodeljevega in ko je bila vojna, je rekla, da jo je strah hodit in ni več hodila. Potem sem morala jaz v kuhinji ribat, na kolenih. Ko je bil sin Matjaž majhen, on se je rodil '48 leta, sva imeli eno, da je malo prišla, da bi pa imeli eno za stalno, tako pa nismo imeli.

Se je potem spremenil način življenja?

Ja, se je spremenil. Prej je bilo ali strogo meščani, pa delavci. Tu v hiši so bili v glavnem meščani. Je bilo precej drugačno življenje, kot je sedaj. Moja mama me je o prijateljicah vprašala samo, ali njena mama nosi klobuk ali ruto. To je danes, kot bi vprašala ... ne vem, če nosi visoke pete. Ne, ni isto.

Vi ste hodili v gimnazijo?

Ja, jaz sem '42 leta maturirala v Prisilni delavnici, to je bil en del Studenca, ker so Italijani že '41 leta zasedli Poljansko gimnazijo. Takrat je to bila II. ženska gimnazija. Danes so tam zapori. To je Povšetova. Maturo sem tudi tam delala. Se spomnim, ko je prišel en italijanski inšpektor na maturo. Imam na maturitetnem spričevalu še njegov podpis. Dvojezično imam maturo. Ja, mi se nismo hoteli učiti italijanščine. Smo imeli eno profesorico, italijansko, ki je samo italijansko govorila, mislila sem, da jo bo kap zadela, mi nismo hoteli govoriti nič italijansko. Se je takrat zgodila taka enotnost. Je pa bilo v rdeči hiši veliko klerikalnih družin, in so organizirali molitve po stanovanjih. Par je bilo takih, prav nasilni, zoprni so bili. Moj oče se je bal, pa je rekel, kar ti opravi z njimi. Pa je prišla tudi k nam ena ženska, a se bomo kaj vključili v tiste molitve. Mislim, da je bilo kakšnega '43 leta. Jaz sem ji rekla, veste, jaz se pa tega ne grem. K maši grem, ampak to pa ne. Pa je bil mir potem. Se ni nič zgodilo.

Priloga B: Intervju z Drago Potočnjak

Kdaj si se preselila v rdečo hišo?

Stara sem 54 let, preselila sem se novembra 2006 in sicer po ločitvi. Vzela sem kredit za stanovanje. To je moje drugo stanovanje, drugič sem nekako jemala kredit. V življenju sem se selila dvanajstkrat, zelo velikokrat. Ko sem iskala stanovanje, je to bilo drugo stanovanje, ki sem ga takrat videla, sem ga šla pogledat. Prvo je bilo v stari Ljubljani in to je bilo drugo. To hišo sem pa zelo dobro poznala. In sicer sem šla tu mimo in je visel listek, da prodajajo stanovanje.

Kako to, da si dobro poznala hišo?

Zato, ker sem živela v Pekarni Center, ki je bila tukaj, za rdečo hišo, za Činkoletom. Tu kjer je sedaj Činkole, je bil stari Činkole in tu je bila Pekarna Center. In mi smo se pozimi 1963, '64 preselili iz Međimurja. Moj oče je delal v Pekarni Center in tu, tukaj vmes, za rdečo hišo, tam je bila ena podrtija in tam je on stanoval. Pekarna Center je bila naslednje dvorišče. To je bilo tako rekoč moje domače dvorišče, od mojega petega leta otroštva. Moje prijateljice so bile v tistem prejšnjem delu in tu, ko smo se igrali. Pa do petega razreda osnovne šole smo bili tukaj. Medtem ko ta vhod (Gestrinova 5, op. a.) pa mi je bil na nek način nedotakljiv, ne vem zakaj. Nikoli nisem vstopila, nikogar nisem poznala. Drugače sem bila na dvorišču in tako naprej, vsepovsod, po vseh vhodih smo hodili ko sem bila majhna. Tako da sem jaz vedela, kam grem. Nisem pa poznala stanovanja tukaj, sem pa vse okrog, po celi rdeči hiši.

Kdo so bili stanovalci rdeče hiše, ko si bila ti otrok?

Še sedaj jih veliko živi, ali pa so tu njihovi otroci. Veliko jih je, na oni strani. Na drugem dvorišču je pa Jakac živel, ja, Božidar Jakac, in vedno nam je dajal fige. Pa slive, lešnike, orehe in zelo rad je ptice, golobe hranil. Zelo rad. Mogoče jih je danes deset, ki jih prepoznam. Samo jaz sem sedaj stara 53 let in to je, to so ljudje, ki so bili mlajši, takrat 30 let, so danes okrog osemdeset. Jih je pa kar nekaj.

So to bili ljudje, ki so živeli od prej, ali se ti zdi, da so neki novi ljudje danes tu?

Alja Tkačeva je živela tu, potem napovedovalka Ajda Kalan, z Mojco, njeno nečakinjo sva bili prijateljici. Ko smo mi bili tukaj, sem imela občutek, jaz sem bila iz globoko delavske

družine, moj oče je bil šofer, potem delavec pri Pekarni, mama je bila snažilka. Tako, da so se vsi meni zdeli bogati. Se pravi meščani. Ker mi smo živeli v težkih razmerah, nismo imeli niti stranišča, smo k pekcom hodili na stranišče, živeli smo v eni sobi. Jaz sem jih tako malo gor gledala.

Standard rdeče hiše, kljub izgradnji v 30. letih, je vseeno bil?

Ja, ornk. Pa tudi lepo se mi je zdelo, že kot otroku se mi je zdelo zelo lepo. Takrat sicer ni bilo avtomobilov, tako da je bilo lepše. Pa vse tukaj okrog, teh blokov ni bilo, teh stolpnic. Bile so nizke hiše in smo se cele Poljane, ta del ob Ljubljani do Ambroževega trga, igrali ravbarje in žandarje cele dneve. Ja, jaz sem prišla iz Rožne doline in sicer iz ene vile stare, ampak so bili grozni sosedski odnosi in to je bil eden od razlogov, da sem jaz šla, ker se je ta sosed ornk spraval name. In zato sva šla z Matevžem. Matevžu je bilo stanovanje takoj všeč in zato sem kupila to stanovanje. Hodil je na Poljane (Poljansko gimnazijo, op. a.) in rekel je, da hoče biti v centru. Jaz sem mislila, da sem prišla samo za pet let, ko bo on končal faks, bom pa jaz šla lepo na deželo. In zato sem kupila dražje stanovanje, to je bilo zame predrago in nisem imela toliko denarja. Zato sem morala vzeti zelo visok kredit. Obresti so visoke, tako da nanese zelo veliko. Tako, da imam tretjino plače dejansko kredita. Nisem pa si predstavljala, da bo ta hiša, vila (Vila Urbana, op. a.), ker, ko sem jaz kupovala stanovanje, so jo šele gradili. Bilo mi je tako všeč, da bom spet tu, v svojem dvorišču, spet nazaj, da nisem bila dovolj pozorna, premalo sem premislila, kaj to pomeni, da si z obeh strani zaprt. Da ni razgleda. Ker prej v Rožni dolini sem imela razgled na Tivoli in celo Ljubljano. Ko sem se vselila, kupila sem stanovanje od Taje Kramberger in Bracota Rotarja, in onadva sta rekla, da stanovalci tožijo investitorje. Sedaj pa sem razmišljala, da bi bila prava tožba to, da se je zmanjšala vrednost stanovanj. Po moje za enih 10 % je manjša vrednost, če ti nimaš pogleda, če imaš dva pogleda na dvorišče. Tako kot imam sedaj jaz. Drugače pa je stanovanje zelo prijetno, zelo dolgo časa sem rabila, da sem se navadila, ker smo tam imeli pač večje. Tudi balkon je majhen. Hvala bogu, da je. In tako ... vsekakor bom šla ven. Čez nekaj let. Ker rabim zeleno. Zato je bil načrt, da kupim dražje stanovanje in ga dražje prodam in nekaj dobim na obrobju Ljubljane.

Kdaj? Potem enkrat, ko se boš odločila, bo takrat, ko ne boš več igrala?

Ne, ne. Že prej. Po mojem, ko bo Matevž v službi. Takrat, ko bom jaz imela občutek, da je on preskrbljen.

A to, da stanuješ v centru in imaš tu Tivoli, Grad, Golovec, ti to ni zadostna kompenzacija? Želiš si zeleno?

Hecno. Jaz sem do petega leta živela na deželi in morda se to človeka najmočneje oprime, ker to vidim tudi pri otrocih, ki so v mestu rojeni. Čeprav jaz sem v mestu gor rasla, teh par let, to je res zelo malo življenja. Sem dejansko bolj vezana na naravo. Morda je to neracionalno, zato pa potem, ko se bo Matevž osamosvojil, se bom jaz lahko preselila. To je zanimivo, zadnjič sem ga vprašala, ti boš v mestu živel, in je rekel, ne, saj nisem neumen. To me je presenetilo, ker on je v mestu rojen. On je rasel nasproti Tivolija, ampak z norim sosedom. Tu so dobri sosedski odnosi in to mi je všeč. Tak občutek domačnosti je tukaj. Ta rdeča hiša se mi zdi resen privilegij. Na Prulah, v Trnovem, Trnovskem pristanu se moraš za parkirišče malo boriti ... tu imamo parkirišče. Kljub vsemu je komfortno, zelo, za življenje v mestu je zelo komfortno. S kolesom prideš kamor koli. Ampak, jaz hočem zeleno in hočem čutiti zrak, da pride mrzel zrak ali topel ali sapa. Ker tu se to ustavi. Če bi imela toliko denarja, da bi nekje imela vikend, potem si mogoče ne bi toliko želela. A vseeno mi je pomembno, da bom lahko prišla v gledališče, da ne bom izgubila stika z mestom.

Misliš, da to, da živiš v centru mesta, v rdeči hiši, kako vpliva na tvoj način življenja?

Vsaka hiša zelo vpliva, vsako okolje. Vsako stanovanje zelo vpliva. Jaz sem rabila kake dve leti, da sem se navadila, se pravi, da zelo vpliva. Navadiš se. Je pa stvar, koliko pustiš okolju, da ti je blizu, da vpliva nate. Tukaj se lahko počutiš doma. Domače je.

Ko smo mi kupili stanovanje, je v zemljiško-knjižnem izpisku pisalo: Poljane, predmestje Ljubljane. Se ti ne zdi, da je kljub temu, da je to tako rekoč center mesta, ta rdeča hiša ohranila neko primestno logiko. Se ti ne zdi, da je rdeča hiša, čeprav je v centru, vseeno hiša na koncu mesta? Tu živijo po mojem zanimivi, kreativni ljudje, drugačni, bogati, ti ekscesneži, živijo drugje? A se ti ne zdi, da rdeča hiša privablja določen sloj ljudi, da ni naključje, da v našem stopnišču živijo kreativni ljudje, umetniki ...?

Ja, zato tudi pravim domače. Tukaj se počutim sproščeno. Sproščeno je, nič te ne veže. Takoj ko stopiš v stopnišče, takoj te osvoji. Jaz se čudim, tudi, ko si ti stopila v stanovanje, si rekla, kako je lepo, pa imam vse iz Ikee. Čeprav sem si uredila vse tako začasno. Ni mi bilo treba kaj veliko razmišljati, kako bom opremila, kar samo po sebi, ker je prostor ...

razumeš ... Tudi, ko sem prvič stopila v stanovanje, takrat še od Taje in Bracota, je bil zelo prijeten občutek. In tudi Matevž, ko je vstopil, je takoj rekel ja. Saj veš, kako je, ko se odločiš kupovati stanovanje, je to projekt šestih mesecev. Ko ga kupiš v treh dneh, se pravi, prvič ga sem šla pogledat v petek, potem je bil vikend vmes, se pravi v ponedeljek sem rekla, kupim. Ne da bi imela kakršno koli finančno konstrukcijo. In to zato, ker je bilo zelo prijetno. To da eno, pa drugo dvorišče, pa da se odpira na cesto na Poljane, pa na Ljubljano, je nekako varno, hkrati je pa zračno. Tisti ljudje, ki to začitijo, potem verjetno rečejo takoj ja. Energetsko je to. Emeršič se je od tam odselil, tamle čez je živel. In jaz žalujem. Pa se ne pozna zelo dobro. Kar malo žalostno mi je, ker ga ni več. Enako je z Repovži. Se pravi, navežeš se na ljudi. Tudi na tiste, ki samo živijo v tem stopnišču. Živiš z ljudmi, veš kateri je tisti, ki gre samo skozi in veš kateri je tisti, ki pride domov.

Priloga C: Intervju z Gregom Repovžem

Zanima me, zakaj takrat Gestrinova, zakaj to stanovanje, kaj so bili razlogi, kako to, da živiš na Gestrinovi vpliva na tvoje vsakdanje življenje, na način življenja, na življenjski stil? Kdaj sta kupila stanovanje? Se spomniš?

Se, 2000. Prvi cilj je bil seveda staro stanovanje in Gestrinova je staro stanovanje, ki ima vse prednosti blokovskega življenja, v resnici. Je pa malo *poš* in ti iščeš malo tega, kljub temu, da je to staro stanovanje, daje vtis, to pa je neka posebnost. Si *spešl*. Če je kdo iskren človek, potem to vidi pri sebi in daš vtis, da lahko rečeš, živim na Gestrinovi, v rdeči hiši.

Je neki statusni simbol?

Je. To se vidi tudi po tem, ker ljudje tu kupujejo stanovanja, ki so po razporeditvi izjemno slaba, zelo redka so v redu. A imajo nek status in ljudje imajo nek status, s tem te nekam umeščajo, s tem nekaj drugega sporočaš. A v resnici je imelo to stanovanje po ogledanih 150 stanovanjih to neko značilnost ... tukaj bi pa živel.

Ali takrat, ko sta ga kupovala, ali je bila važna tudi cena in lokacija?

Lokacija je bila pomembna, cena je bila nedostojno visoka. Tudi vsi so nama odsvetovali nakup, nepremičninski agenti so rekli, da je precenjeno vsaj za 20 %. Ampak, precenjeno je bilo stanovanje tudi prodano. Tako, da nisem bil na izgubi, ker ima ta hiša v sebi neko precenjenost še danes.

Je bil to, da si ti včasih živel, v otroštvu, na Poljanski, kakšen faktor več?

Ne, ni bil. Jaz sem takrat gledal rdečo hišo, Dukičeve bloke, nemško hišo, mali nebotičnik. To so bile meni štiri stavbe, kjer bi živel. Pri čemer so vse, razen nemške hiše, od Dukiča. Pri čemer jaz nimam pojma o arhitekturi, a te so mi bile najbolj všeč.

Potem, ko ste kupili stanovanje, ali je to, da živiš, delaš v centru, vplivalo na tvoj način življenja? Ali bi enako živel, tudi če bi živel na periferiji?

Absolutno ne, gre za drug *lajf stajl*. To je bila takrat odločitev, ali bi šli *ful* ven, jaz sem bil za to. Ampak nisva bila soglasna. Jaz sem si želel živeti v vasi Reteče. Veš, kje je to? Ko greš proti Škofji Loki, tam je ta vas. In ima eno značilnost, da je sredi vasi železniška postaja in da gredo od tam vlaki v Jesenice, Kranj, Škofjo Loko, Ljubljano in da vlak vozi

povprečno na 20 min. Je edina vas, ki ima redno železniško povezavo. S tem da vozi vlak od Reteč do Ljubljane 11 min, kar pomeni, da bi potreboval isto časa do službe, kot potrebujem sedaj od Gestrinove. Meni se zdi, ali živiš čisto v centru, ali pa živiš čisto ven. V resnici je najhuje je živeti nekje na sredi: v Šiški.

Ko si kupoval stanovanje, ali te je zanimalo, kakšen tip ljudi živi tam? Kdo živi v Rdeči hiši, ti je to tudi bil faktor odločitve?

To je bilo dodatno. To je potrjevalo izbiro, ker je bila ponudba premajhna, da bi lahko tako izbiral. To je pa potem potrjevalo, naredilo zgodbo. V resnici je to potem naknadno vse to dalo. Ker prvi sosede, ki sem jih poznal, so bili eni Pelkoti.

Se ti zdi prijetno živeti v rdeči hiši?

Ja, zelo. Odit iz rdeče hiše je bilo zame nekaj najbolj žalostnega.

Kaj si pogrešal, ker se ti je priljubila?

To, da sem se tu počutil doma.

Kljub temu, da je tako velika?

Ja, prav to. Ker je velika in ima že svojo notranjo dinamiko, ker je zaprt krog. Je ena redkih velikih stavb, za katere lahko rečeš, da nastane skupina otrok in se lahko igrajo v centru. In je to zaključen krog, otroci z Gestrinove so otroci z Gestrinove. Nimaš otrok s Poljanske, imaš pa otroke z Gestrinove. Tevž, na primer, ima štiri sošolce z Gestrinove, Gaber ima tudi štiri sošolce z Gestrinove.

Ta druženja, ki jih prinese Gestrinova, se ti zdijo nekaj posebnega?

Mislím, da je to zelo odvisno od slučajne konstelacije.

Potem ko si odšel z Gestrinove, ko sta se odločila, da prodata stanovanje, ali je bila ta izkušnja Gestrinove razlog, da iščeš nekaj podobnega?

Ne, ker je ponudba premajhna. Bi pa tako počel, bi tako ravnal. Ponudbe ni, da bi lahko tako ravnal.

Priloga Č: Intervju s Tilnom Mejačem

Koliko časa sedaj živiš v rdeči hiši?

Pet let.

Kaj je bil razlog za nakup stanovanja?

Predvsem lokacija, bližina službe, tržnice, centra. Če bi bila cena stanovanja razlog, ga sigurno ne bi kupil. V tistem času je veliko približno enako velikih stanovanj drugje po Ljubljani imelo nižjo ceno. Želel sem si prav zaradi službe imeti stanovanje v centru. Ponudbe pa takrat v centru ni bilo veliko.

Preden si ga kupil, si se pozanimal o stanovalcih, sosedih?

Razen tebe nisem nikogar poznal. Poklical sem te, se spomniš, in ti si rekla, da je v redu. Ko sem se vselil, sem pač opazil, da so različni, eni so bili skoraj socialni primeri, drugi pa so imeli dober standard. OK, danes je samo en ostal tak. Drugi so se izselili. Kaj veliko ne komuniciram z njimi, delam od šestih zjutraj do osmih zvečer. Prisoten sem samo na sestankih hišnega sveta.

Ali to, da si stanovalec Gestrinove, kaj vpliva na tvoj način življenja?

Ne. Isto živim. Čas imam tako ali tako samo čez vikend.

Kaj misliš, bi danes dosegel isto ceno za stanovanje kot pred petimi leti?

Zahteval bi višjo. Veliko sem vložil v adaptacijo. Če bi se pa selil, bi definitivno iskal stanovanje, ki bi imelo visoke stropne. Na to se navadiš. Velikost prostora mi ni pomembna, ker sem preurejal te velike sobe, da sem dobil še en prostor, a visoki stropi so res pomembni.

Priloga D: Intervju z Igorjem Hočevanjem

Koliko časa stanuješ na Gestrinovi?

Ne vem, 12, 14 let, 16 let. Vi ste za mano prišli. To sem prepričan. Koliko časa ste vi?

Mi smo 14 let. Vem, da si ti za nami adaptiral stanovanje.

Kar sem adaptiral, je sedaj gotovih 10 do 12 let.

Si kupil stanovanje?

Jaz sem v bistvu po nekem spletu naključij prišel v to stanovanje kot podnajemnik in potem se je zgodba zapeljala, kot se je zapeljala. Potem sem odkupil stanovanje od lastnikov in imel z njimi nek dogovor in potem se je zgodilo, kot se je zgodilo, se pravi mnogo prezgodnja smrt lastnika in potem sem jaz na koncu moral hčerko izplačevati. Na koncu pa se je zgodilo, česar sem se vedno bal, da bo hči, ki očeta niti pogledala ni zadnjih petnajst let, prišla in vse pobrala in to se zgodilo.

Se pravi oni so tu živeli ves čas?

Takole je bilo, tu je že živel od Flegarja, mojega najemodajalca oče in oni so to stanovanje imeli. Kdaj so se preselili, mislim, da pred drugo vojno, bi vedel kakšen od staroselcev. Vem, da je bil ravnatelj in da ga je, dokler je bil moj najemodajalec živ, oče živel, oče je plačeval stroške, živel je na očetove stroške. Jaz niti nisem vedel, da je imel človek velike težave z alkoholom. In, ko mu je oče umrl, je on v nekem obupu potreboval nekoga, ki bi ga maltene preživljal iz meseca v mesec. In potem je oddal del stanovanja meni in tako sva živela skupaj v tem stanovanju. Potem se je zakon o odkupu stanovanja ponovno obudil za štiri mesece in tako sva to priložnost v dogovoru izkoristila. S tem, da sem ga jaz odkupil in naj bi po njegovi smrti res postal lastnik. Jaz sem bil naiven in sem z njim sklepal vse te dogovore, bova rekla z minimalnim zavarovanjem zame. Potem se je zgodilo, da sem moral po njegovi smrti izplačati hči v mnogo deset tisoč markah. Kljub temu, da sem stanovanje po Jazbinškovem zakonu odkupil, plus, da sem gospodu dal nagrado.

A se ti zdi to, da ima to, da živiš v centru, svojo prednost?

Ja, čeprav moram priznat, da me ta urbana okolja, tudi zaradi narave dela, ne sprostijo. Vedno sem živel v centru in moja misija, ko sem odšel od doma, je bila, da se vedno

vrnem v center, ker imam rad ta način premikanja, peš, s kolesom. Sedaj pa počasi opažam, da se v urbanem okolju ne sprostim, kot bi se lahko.

Ni zate sprostitev, da greš v kino, gledališče, restavracijo?

Na žalost ne, ker so kino na nek način mestu vzeli. Zame je Kolosej na nek način predaleč in jaz v tistem okolju postanem nervozen. Včasih sem užival v tem, da sem šel vse aktualne filme pogledat. Ko se je še dalo v mestu kupit karte, sem jih kupil in sem se pripeljal v Kolosej.

Se ti zdi, da ljudje, ki živijo v mestu, v centru, izkoriščajo potencial mesta? Da hodijo na sprehode, zvečer ven ...?

Sam imam gotovo težavo s tem, da nisem mogel iti na primer v gledališče. Jaz sem prva leta, ko sem začel delati v svoji branži, prihajal ob desetih zvečer domov. Zato je jasno, da so bile stvari, ki se dogajajo med sedmo, osmo zvečer, do desetih, misija nemogoče. Zdaj ni veliko drugače in potem se rabim malo, dobesedno odklopit. Priznam tudi, ker sem stalno v stiku z ljudmi, mi potem potem to zopet srečevanje z njimi ne ustreza. Enkrat sem se z mojim znancem iz Danske sprehodil po tem ringu okrog Ljubljane, bil je lep dan in sem mu rekel, vidiš, to je področje, kamor jaz ne hodim, še posebej ne v nedeljo. In on me pogleda, v smislu, čemu pa to, pozdravil sem, sem štel, dvanajst, štirinajst ljudi in to na par sto metrov in sem rekel, veš, to so večinoma predvsem moje stranke. Moji kupci, kar pomeni, da moram biti pozoren, ali sem kolikor toliko urejen in to me obremenjuje.

Se ti zdi, da življenje na Gestrinovi 5 prinaša neko kvaliteto bivanja?

Stanovanje, sosedje, soseska?

Bi rekel, da ja, ker smo zelo *down-town*, istočasno smo pa v okolju, kjer jaz velikokrat pokomentiram, da je to okolje, kjer me poleti, ko imam odprto okno, zbuja ptiči. In to nekaj, kar se verjetno ne zgodi, na primer, v New Yorku.

To so kvalitete, ki bi bile po mojem osebnem videnju lahko še nadgrajene z urejenostjo notranjega dvorišča in površin, kjer je lahko otrok. Ker starejša populacija se je že večinoma umaknila.

Ker že dolgo živiš na Gestrinovi 5, se ti zdi, da se je zgodila menjava generacij?

Nekega občutka spremembe nisem zaznal in generalno gledano je to mogoče pogojeno s tem, da so v nadstropju, v katerem sem, sosedje konstantno isti. Se sploh ne srečujemo, kolikokrat pa se midva srečava. Šestkrat na leto. Očitno je, da ima vsak svoj način življenja in te dnevne migracije so zelo raznolike. Zato se ne srečujemo. Se mi pa zdi, da se kvaliteta prebivalcev ohranja, je nekako homogena in kompatibilna.

Ko rečeš homogena, misliš socialno homogena?

Zdi se, da je družba postala tehnokratska, pri nas pa se še vedno najde nek pristni kontakt. Da ni to dober dan, ko že malo zmrzuje, ampak je dober dan pristen.

Se ti zdi, da je Gestrinova pod narekovaji neko kreativno stopnišče?

Ja, je neka vsebina, ni nekih totalnih ekstremov.

Kvaliteta, ki jo zate prinaša center, pomeni, da imaš blizu do službe, pomeni, da greš lahko na tržnico, pomeni, da se zaradi tega zdravo prehranjuješ?

Dejstvo je, da se jaz iz samega sebe rad norčujem, ker ko sem se preselil v center, sem govoril, kako bo sveža solata na mizi, pa sveže zemljice, družina se bo zbudila in vse bo idealistično, potem pa zaradi narave dela in življenja, ki ga živim, se zgodi, da s tržnico pred nosom, pridem nanjo petkrat, šestkrat na leto. Prav zaradi načina življenja ta *benefit* mesta ne izkoriščam popolnoma, hkrati pa je res, da si lahko uredim en segment življenja, kot so moje dnevne meditacije ob glasbi. Potem sem začel hodit domov kosilo kuhat, ker sem rekel, da se prehrabeno uredim. Stresa vožnje, kolon, tega pač ne poznam. Mogoče zaradi tega živim malo v *kokonu*.

Kakšna je po tvoje prihodnost tega našega stopnišča? Kaj si ti želiš, kakšna je tvoja projekcija?

Če sem odkrit, težko ocenjujem. Največjo nadgradnjo vidim v zunanjem delu, v fasadi. Sicer se s tem nisem nikoli ukvarjal. Priznam. V redu, stanje notranjih oken v stopnišču ni urejeno. So pa ti posegi lahko nevhvaležni, ker, ko se bo enkrat urejala fasada, bolje počakati. Pa problem, ko je toliko različnih ljudi, ko dejansko tudi zakonodaja nič ne določa, da lahko vsak nekaj po svoje dela. Pa še to, pa ne vem od kod to izvira, a neke stvari nikoli niso bile urejene. Jaz imam na primer prijatelja, ki dela trenutno kot direktor enega podjetja v Münchu, tam so smeri, v katere so avti parkirani, maltene določene.

Govorim na ulici, ne o notranjem dvorišču. Tega pri nas na žalost ni. Potem se pri nas lomi, da nekdo bi, nekdo ne bi vlagal in jasno, to je začaran krog. Sočasno pa potem posameznikom, ki pa so na to temo bolj angažirani, pa so to posamezniki, ki so bolj aktivni v lastnem življenju na tolikih področjih, da na koncu jim zmanjka energije še za boje med sosedi. In vse prehitro se dogaja, da te ustavljajo za vsako ceno.